

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Bakalářská práce

Roman Valášek

Obraz Slováků v českém a polském tisku v letech 1914-1918

The Image of Slovaks in the Czech and Polish press during
the years 1914-1918

Praha 2025

Vedoucí práce: Mgr. Miroslav Michela, Ph D.

Na tomto místě bych chtěl srdečně poděkovat Mgr. Miroslavu Michelovi, PhD. za velmi příjemné, profesionální a ochotné vedení práce i přes ztížené podmínky vlivem mého výjezdu do Polska.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného vysokoškolského titulu.

V Praze dne 5. srpna 2025

Roman Valášek

Abstrakt

Bakalářská práce se zabývá obrazem Slováků v českém a polské tisku během let 1914–1918. Cesta k vzniku československého státu měla určitou dynamiku, která se v průběhu války proměňovala. V slovenském prostředí existovalo několik koncepcí státnosti a zároveň slovenské národní hnutí nebylo příliš početné. Cílem bakalářské práce bude prostřednictvím analýzy mediálního diskursu přiblížit jaké různé podoby, charakteristické vlastnosti se přisuzovaly Slovákům především v českém, jako i v polském tisku. Dobové kulturní reprezentace představovaly významnou součást veřejného diskursu a představ o tom, jací Slováci jsou. Tyto představy se často projevovaly i pomocí národnostních mýtů a stereotypů, tudíž i ony se stanou předmětem mého výzkumu. Pro potřeby analýzy využiji, kromě už existující historické produkce, dobový tisk. Konkrétně *Lidové noviny*, *Čech, Venkov*, *Głos Narodu* a *Gazeta Podhalańska*. Uvedené tiskoviny byly vybrány na základě svých odlišných přístupů, kontinuálnímu vydávání během válečného období a specifickému regionálnímu zaměření v případě polských novin.

Abstract

The bachelor's thesis deals with the image of Slovaks in the Czech and Polish press during the years 1914–1918. The path to the establishment of the Czechoslovak state had a certain dynamic, which changed during the war. In the Slovak environment, there were several concepts of statehood, and at the same time, the Slovak national movement was not very numerous. The aim of the bachelor's thesis will be to analyze the media discourse and bring a closer look to the various forms and characteristic features attributed to Slovaks in the Czech and Polish press. Contemporary cultural representations represented a significant part of the public discourse and ideas about what Slovaks are like. These ideas were often expressed through national myths and stereotypes, so they will also be the subject of my research. For the purposes of the analysis, I will use, in addition to the existing historical production, the contemporary press. Specifically, *Lidové noviny*, *Čech, Venkov*, *Głos Narodu* and *Gazeta Podhalańska*. These publications were selected based on their different approaches, continuous publication during the war period and specific regional interested in case of Polish press.

Klíčová slova

Český tisk, Slováci, recepce, polský tisk, mediální obraz, národ, první světová válka, stereotypy

Keywords

Czech press, Slovaks, Polish press, media image, nation, World War I, stereotypes

Obsah

Úvod	6
Historiografie	9
Vývoj v „dlouhém“ 19. století.....	16
Politické dění recepcí <i>Lidových novin</i>	28
Kulturní perspektiva v českém tisku	34
Optika novin během válečné situace	41
Změna na trůně a následný vývoj	45
Poslední rok Rakouska-Uherska: Slováci či Čechoslováci?	49
Slováci na stránkách <i>Gazety Podhalańskiej</i> a <i>Głosu Naroda</i>	55
Závěr	68
Seznam použitých pramenů a literatury	72

Úvod

V této bakalářské práci se budu zabývat obrazem Slováků v českém a polském tisku v letech 1914-1918, s cílem přiblížit dobové vnímání Slováků šířené přes tento mediální kanál. Slovenské obyvatelstvo se nacházelo ve středoevropském prostoru, v kterémž jeho reprezentace usilovala o emancipaci, podobně jako řada jiných středoevropských a východoevropských národností. Koncepce slovenské národní cesty neměla jednotný přímočarý směr a prostředí zalitavské části monarchie umožňovalo Slovákům pouze v omezené míře utvářet organizace, spolky a národní programy. Velká část Slováků navíc emigrovala mimo zalitavskou část monarchie. Nejvýznamnější menšina se nacházela v Spojených státech amerických, které svým politickým systémem umožňovaly volnější produkci tiskovin, memorand a vytváření různých spolků. Emigrace byla také motivována nejen politickou situací Horních Uher, ale také ekonomickou a profesní stránkou.

Cílem bakalářské práce bude pomocí analýzy mediálního diskurzu přiblížit jaké vlastnosti a jaký obraz byly spojovány se Slováky v českém a polském tisku. Metodologicky se tedy jedná primárně o kvalitativní výzkum. Sledoval jsem ovšem i četnost zmínek o Slovácích během určitého časového úseku, což také mělo svoji vypovídací hodnotu. Celý výzkum mi byl výrazně ulehčen díky digitalizovanému tisku. Na druhou stranu si uvědomuji, že má manipulace s digitalizovaným tiskem a vyhledávacím systémem předem utvářela soubor vědění a odlišný přístup potenciálně mohl přinést rozdílnější výsledky.

Tisk považuji za informační kanál, jenž k vylíčení současného a minulého historického dění využíval emoce, selektivnost a stereotypy obsažené v dobových nejen národních mýtech. Především pak hájil národní a náboženský program svého státu či regionu, byť i v rámci jednoho periodika můžeme vnímat odlišné názorové proudy. Většina prací z per historiků sledovala politický a válečný vývoj let 1914–1918. Historik Ivan Šedivý ve své monografii *Češi, české země a Velká válka*¹ sledoval mobilizaci, situaci na frontách, působení domácích politických stran nebo státní hospodářství. Širší kontext do své práce zakomponoval historik Jan Rychlík, který se zaměřoval nejenom na cestu Čechů a Slováků k samostatnému státu, ale i na další národy v kontextu rozpadu Rakouska-Uherska.²

¹ ŠEDIVÝ, Ivan: *Češi, české země a Velká válka*, Praha 2014.

² RYCHLÍK, Jan: 1918. *Rozpad Rakouska-Uherska a vznik Československa*, Praha 2022.

Vývoj a směřování slovenské politiky a východní fronty během války sledovali například historici Marián Hronský a Dušan Kováč, který se podílel rovněž na edici *Slovensko v 20. storočí*. Druhý díl *Prvá svetová vojna 1914-1918*³ pak obsahuje jednu kapitolu na téma kulturní a společenský život. Na válečná léta optikou českých vojáků a jejich vztahem k okolnímu světu a k sobě samým nahlížel historik Jiří Hutečka v knize *Muži proti ohni*.⁴ S výzkumem válečné každodennosti přispěl Rudolf Kučera.⁵ Zabýval se také formou a imaginací násilí ve střední Evropě.⁶ Kulturní sféru Čechů a Slováků historická produkce reflektuje výlučně po roce 1918 a nezaznamenává kulturní tvorbu během let 1914-1918.⁷ Má práce by měla přinést průsečík těchto dvou přístupů. Kromě politické linie, objektem mého bádání se staly jazyk, identita, kulturní život aj. Můj výzkum zároveň vychází primárně z analýzy několika českých a polských periodik, což netvořilo jádro u výše uvedených prací.

Jako pramennou základnu jsem si vybral následující český a polský tisk: *Lidové noviny*, *Čech, Venkov, Głos Narodu* a *Gazeta Podhalańska*. Kritérium výběru u uvedených českých periodik bylo nadregionální zaměření se silnou čtecí základnou a odlišná politická ideologická koncepce. U novin byla dále klíčová kontinuita vydávání během let 1914-1918, kdy řada jiných tiskovin byla nucena pozastavit svoji tvorbu vlivem válečné cenzury a situace. Variabilita periodik otevírá i možnost jejich komparace a poukázání na rozdílné diskurzy v rámci reflexe slovenské otázky, kdy většina informací zapadala do hlubšího ideologického programu novin. Celá pramenná základna bude podepřena aktuálními historickými odbornými pracemi.

Polské periodikum *Gazeta Podhalańska* jsem si zvolil na základě regionálního působení v oblasti Podhalí a přilehlém okolí. Tehdy se nacházelo na hranicích Uherska a rakouské Haliče s velmi početným polským etnikem. Právě tato oblast se později stala objektem sporu mezi československým a polským státem. *Głos Narodu*, vycházející v Krakově, měl

³ KOVÁČ, Dušan a kol.: *Slovensko v 20. storočí. Prvá svetová vojna 1914-1918*, Bratislava 2008.

⁴ HUTEČKA, Jiří. *Muži proti ohni. Motivace, morálka a mužnost českých vojáků Velké války*, Praha 2016

⁵ KUČERA, Rudolf. *Život na příděl. válečná každodennost a politiky dělnické třídy v českých zemích 1914-1918*, Praha 2013.

⁶ KUČERA, Rudolf – KONRÁD, Ota: *Cesty z apokalypsy. fyzické násilí v pádu a obnově střední Evropy 1914-1922*, Praha 2018.

⁷ Nejnovější syntézy *České země v éře První republiky 1918-1938* a *Republika československá 1918-1939* nabízejí především politický a sociální vývoj během Velké války (viz. kapitola o historiografii v této práci).

geograficky také blízko k Horním Uhrám. Zároveň se do jeho obsahu mnohem častěji dostávala témata slovanství a slovanské otázky.

Práce je rozdělena do osmi kapitol, přičemž první se zabývá českou a slovenskou historiografickou produkcí vzniku Československa. Následující část bude věnována slovensko-českým a slovensko-polským vztahům v tzv. dlouhém 19. století, tedy prakticky až do začátku první světové války. V této kapitole využívám teorii Miroslava Hrocha o národních hnutích a jeho terminologickou základnu. Třetí až osmá kapitola tvoří hlavní část práce. Bude v ní obsažen proces a výsledek mého bádání. Časový úsek, vytyčený začátkem roku 1914 až prosincem roku 1918, bylo nutné dále rozdělit z důvodu proměn mezinárodní i domácí politiky. Svoji roli sehrála také cenzura, která se výrazně zapsala do fungování všech novin. Poslední kapitola představuje obraz Slováků v polském tisku za celé časové období 1914-1918. Její tvoření bylo spojené s mým čtyřměsíčním pobytem na Varšavské univerzitě v Polsku během letního semestru.

I z těchto příčin hojně využívám citace z dobového polské produkce. U některých ponechávám originální znění pro lepší zachycení i menších jazykových nuancí. V některých situacích pak uvádím svůj vlastní překlad a originální znění přikládám do poznámky pod čarou.

Historiografie

Málokterému tématu se dostávalo v historické produkci takové pozornosti jako vzniku Československa. Zkoumaly se jeho okolnosti, příčiny a průběh. Jaký význam a smysl v českých a slovenských dějinách vlastně tento moment zaujímal. Pro většinu společnosti, včetně historické obce představoval důležitý předěl mezi starým a novým řádem. Byl to počátek do té doby nejsvobodnějšího vývoje Slováků i Čechů v moderní době. Po více než jedno století tak vznikala řada více či méně historických prací s odlišnými paradigmaty.

Vzhledem k povaze této práce považuji za důležité stručně představit historiografické narativy cest k 28. říjnu, přestože v nedávné době vyšla velmi obsáhlá monografie mapující celý historiografický příběh vzniku ČSR, až do 90. let minulého století. Navíc v komparaci s dějepisectvím Jugoslávie a Polska.⁸ Byť se tato má práce netýká primárně vzniku společného státu Čechů a Slováků, níže předložené publikace se musely reflektovat vzájemné ovlivňování a vztahy obou národů za Velké války.

Významnost a přelomovost vzniku Československa byla patrná hned v počátečních pracích, které byly často vypracovávány v návaznosti na mírovou konferenci ve Versailles. Autoři byli mnohdy samotní aktéři odboje a svým dílem účelově potvrzovali a vyzdvihovali vznik samostatného státu. Dle nich se jednalo o jediné správné řešení. Dva hlavní proudy produkce se psaly na pozadí konfliktu o zásluhách domácího, respektive zahraničního odboje, který se přesunul i na československou politickou scénu. Klíčovost zahraničního odboje najdeme nejcitelněji u samotných aktérů Tomáše Garriguea Masaryka⁹ a Edvarda Beneše.¹⁰ Jejich memoárová díla mají i filosofický, ideologický a státoprávní přesah. Zároveň se v nich do velké míry formovala idea československého národa a pohled na Slovensku. Kromě nich zahraniční odboj také hájil historik Jaroslav Werstadt.¹¹ Pozice domácího odboje reprezentují kupř. práce a novinové články od Jiřího Stříbrného nebo Františka Soukupa.¹²

⁸ HÁLEK, Jan, MOSKOVIČ, Boris: *Nekončící příběh. (Historiografické) narativy vzniku Československa v proměnách času a prostoru (1918-1992/1993)*, Praha 2023.

⁹ MASARYK, T. G.: *Světová revoluce*, Praha 1925.

¹⁰ BENEŠ, Edvard: *Světová válka a naše revoluce*. I.–III. díl, Praha 1927-1929.

¹¹ HÁLEK, Jan, MOSKOVIČ, Boris: *Nekončící příběh*, s. 47.

¹² SOUKUP, František: *28. říjen 1918, I.-II. díl*, Praha 1928.

V českém prostředí navíc panoval dlouholetý spor o smyslu českých dějin,¹³ kde na dvou stranách soupeřili právě „prezident budovatel“ Masaryk a historik Josef Pekař. Druhý zmiňovaný zastával historické právo Koruny české a v otázkách české samostatnosti působil velmi rezervovaně. Vůči tomu opakovaně vystupoval historik Jan Slavík. Ten vyčítal Pekařovi jeho konzervatismus a malou angažovanost v boji za nový stát.¹⁴ Mezi základní literaturu patří ještě dílo z pera publicisty Ferdinanda Peroutky nazvané *Budování státu*.¹⁵ První svazek obsahuje několik pasáží věnovaných poválečnému boji o Slovensko. Samostatnou odnož tvoří tzv. legionářská literatura.¹⁶ Československé legie tvořily klíčový prvek pro mezinárodní uznání boje Čechoslováků s rakouskou monarchií a již v dobovém tisku byly značně oslavovány.

Pro slovenskou inteligenci bylo také nutné se publikačně vyjádřit a projevit souhlas s novým státem, a především potvrdit svůj rozkol s Uherskem. Milan Hodža se zaměřoval na popsání závěrečných měsíců roku 1918 s důrazem na potenciální vojenský střet slovenských (československých) a maďarských sil. Velmi komplexní až odborný pohled předložil slovenský politik Karol Medvecký ve svých čtyřech svazcích *Slovenského prevratu*,¹⁷ v nichž osvětluje kromě fungování domácího a zahraničního odboje i přínos slovenských komunit v Rusku, Anglii, Francii, Itálii a USA.¹⁸ Cenným pramenem je dále zpracovaná přednáška, z roku 1923 slovenského politika a redaktora *Národních listů*, Antona Štefánka do knižní podoby¹⁹ a paměti Vavra Šrobára z dob první světové války.²⁰ Všichni výše zmínění zastávali jeden kruh slovenských reprezentantů hlásícího se k československému konceptu. Zájmy Československa jako státu byly pro ně v kontextu války prioritnější a akutnější než slovenské státoprávní požadavky. Ty našly místo v tzv. luďácké literatuře hájící autonomistický blok slovenské politiky, který se stavěl proti československé identitě a jednotě. Jejich představu o společném státu a program nalezneme na stránkách periodika *Slovák*. Jeho produkce začala již v lednu roku 1919.

¹³ K tomu viz: HÁLEK, Jan: „Československá revoluce 1914-1918“ jako pokračování sporu o smysl českých dějin. In. Český časopis historický, roč. 119, č. 1, s. 103-134.

¹⁴ HÁLEK, Jan, MOSKOVIČ, Boris: *Nekončící příběh*, s. 245-147.

¹⁵ PEROUTKA, Ferdinand: *Budování státu, I.-IV. díl (2 svazky)*, Praha 2003.

¹⁶ HÁLEK, Jan, MOSKOVIČ, Boris: *Nekončící příběh*, s. 71-75.

¹⁷ MEDVECKÝ, K. A.: *Slovensky prevrat. I. – IV.* Bratislava-Trnava 1930-1932.

¹⁸ MEDVECKÝ, K. A.: *Slovensky prevrat I.* Bratislava 1930, s. 154–241.

¹⁹ ŠTEFÁNEK, Anton: *Slovensko pred prevratom a počas prevratu*. Praha 1923.

²⁰ ŠROBÁR, Vavro: *Pameti z vojny a vazenia 1914–1918*. Praha 1922.

Napjatější období nastalo s rokem 1928 a desátým výročím Pittsburské dohody a Martinské deklaráce, jež zastávaly ve slovenské historiografii velmi podstatnou roli. Na nich byly postaveny mýty ohledně tajných dodatků a programu autonomie. Příslib autonomie skutečně stál v Pittsburské dohodě, ovšem nejednalo se zcela o závazný dokument pro budoucí československé státníky.

Ludácká literatura, včetně tisku, narušovala dosavadní koncepty „československého“ národa a upozorňovala, že tu je i slovenský národ, který má mít stejné postavení jako český. Ten mezitím tolik nereflekoval národnostní pnutí. Rozdíl byl patrný i v nazírání na samotné datum 28. října. Pro část Slováků to byl „pouhý“ státní svátek, a ten hlavní národní svátek připadnul na 30. října, dni podepsání *Martinské deklaráce*. Ostrým hlasatelem těchto myšlenek byl v celém období tzv. první republiky, katolický farář Andrej Hlinka. Veřejných vystoupení se zúčastňoval ještě v roce 1938 (další výroční rok). Ten se nakonec stal i naplněním autonomie Slovenska v říjnu stejného roku, a vlastního státu v březnu 1939. V této etapě slovenských dějin se vznik ČSR vykládal jako pouhý poloviční krok k dovršení samostatného Slovenského státu, jenž měl údajně navazovat, dle filosofa a ideologa Štefana Polakoviče, na Svatoplukovu Velkomoravskou říši z raného středověku.²¹ Polakovič se ani nebál přirovnat velikána slovenského zahraničního odboje Milana Rastislava Štefánika k Adolfu Hitlerovi,²² což mělo evokovat pozitivní konotace. V tomto období se hlavním historikem stal František Hrušovský, pro něhož bylo prioritou psát dějiny z pohledu slovenského národa. Pro tuto práci jistě může být užitečné, že Hrušovský Slováky charakterizoval jako pracovité sedláky, řemeslníky a dělníky²³ a navazoval již na dřívější narativy.

Radikální proměna českého diskurzu se pojila s obdobím Protektorátu Čechy a Morava. Práce z této doby se nedají považovat za seriózní přístup k dějinám, vše muselo být přizpůsobeno nacistické ideologii. Československý stát byl vnímán jako čistě umělý útvar vytvořený v duchu Versaillských mírových smluv a jeho konec se dal proto očekávat. Velmi ostrá kritika se nesla také na zahraniční odboj, speciálně na osobu E. Beneše. S termínem tragédie explicitně pracoval už v názvu své knihy nadpise, o již právně

²¹ HÁLEK, Jan, MOSKOVIČ, Boris: *Nekončící příběh*, s. 214.

²² Tamtéž, s. 215.

²³ Tamtéž, s. 219.

zaniklém státu, Emanuel Moravec.²⁴ Pro něho vznik Československa představoval krok zpět.²⁵

Návrat k relativně svobodné tvorbě po druhé světové válce nemělo dlouhého trvání. Do roku 1948 se ještě rehabilitoval odkaz vzniku v dílech Petra Zenkla (aktivní i v exilu),²⁶ Lva Sychravy²⁷ nebo v tisku Demokratické strany na Slovensku.²⁸ Poté se však ke slovu dostávalo komunistické pojetí, které na dlouhá desetiletí do české a slovenské historiografie dostalo marxisticko-leninské učení. Ideologicky vyhraněná věda místo hledání a pochopení historických mechanismů a procesů, již přesně věděla, co má hledat. A věděla, jaké činitele byly rozhodující pro danou problematiku. Běžným se stávalo odmítnutí dosavadního stavu bádání (až na socialistické publikace, které v menší míře vznikaly už za první republiky): „*V úsilí vyjasniť tie otázky a fakty, ktoré zamlčala alebo falšovala buržoázna historická veda a publicistika, mladí, marxistickí historici museli predovšetkým zdorazniť úlohu ľudových más a ohlas Veľkého októbra* [Velká říjnová socialistická revoluce].“²⁹ Ve výkladu jsou tak zpochybňovány zásluhy zahraničního odboje v čele s Masarykem, Benešem a Štefánikem, včetně klíčového vlivu dohodových mocností na rozpadu Rakouska-Uherska. Řada publikací se speciálně zaměřovala na odstranění „buržoazních“ mýtů, například spojených i s osobou amerického prezidenta Woodrowa Wilsona.³⁰ Legionáři byli negativně líčeni z důvodů svých střetů s ruskou armádou při rozpadu východní fronty. Místo toho je pozornost zaměřena na menšiny působící v Rusku, navzdory svému malému vlivu oproti slovenským i českým menšinám žijícím ve Spojených státech. Přednostní místo si v dílech držela Velká říjnová revoluce a také dějiny komunistické strany a dělnických hnutí. Pro slovenskou historiografii se nově stala tématem Slovenská republika rad. Jako významné představitele generace, která se začala vznikem ČSR zabývat v 50. letech uvedme Václava Krále, Věru Olivovou, Karla Pichlíka, Miloše Gosiorovského nebo Ľudovíta Holotíka. Posledně zmiňovaný zastával v

²⁴ MORAVEC, Emanuel. *V úloze mouřenína. Československá tragédie*. Praha 1942.

²⁵ RYCHLÍK, Jan: 1918. *Rozpad Rakouska-Uherska*, s. 14-15.

²⁶ ZENKL, Petr: *Tomáš G. Masaryk a idea federalisace Evropy a světa*. Chicago 1953.

²⁷ HÁLEK, Jan, MOSKOVIČ, Boris: *Nekončící příběh*, s.230-231

²⁸ Tamtéž, s. 244-246.

²⁹ GOSIOROVSKÝ, Miloš: *Z historie česko-slovenských vztahov*. Bratislava 1978, s. 8

³⁰ HÁJEK, S., Jiří: *Wilsonovská legenda v dějinách ČSR*. Praha 1953.

letech 1952-1968 pozici ředitele Historického ústavu Slovenské akademie věd a umění. Mnozí z nich pak své názory v průběhu šedesátých let, pozměnili.

Roky 1967-1969 umožňovaly rehabilitaci „otců zakladatelů“ a legií a poukázat znovu na důležitost celého zahraničního odboje. Historik Pichlík se věnoval legionářské otázce za první světové války, kterou dále rozvíjel i v době devadesátých let.³¹ Dodnes patří jeho produkce k primární literatuře ohledně geneze legií. Zvláště slovenské emigraci se věnoval František Bielik.³² Svoji akademickou dráhu zde započal také Lubomír Lipták, autor dnes již klasické práce *Slovensko v 20. storočí*. Nesmíme opomenout ani historika Zdeňka Kárníka, jehož díla se zabývala fenoménem dělnických hnutí a sociální demokracie. Navzdory krátkému trvání období Pražského jara si část historiků osvojila méně ideologicky zabarvený styl výzkumu, který mohli naplno uplatnit opět po roce 1989. Na druhou stranu tím přišli o své pozice ve výzkumných institucích nebo vysokých školách. Výjimku zde tvořil Jan Galandauer, jemuž se kariérní postih vyhnul a během normalizačního období se následně stal jedním z nejvýraznějších historiků.³³ Jeho objektem výzkumu se stávala habsburská dynastie v období první světové války a český politický program.

Z kolektivních syntetických děl vzniklých před rokem 1989 stojí za zmínku čtvrtý díl *Dějiny Slovenska* z roku 1987. Mapuje období od konce 19. století až do vyhlášení samostatného československého státu. Na této syntéze se mimo jiné spolupodílel slovenský historik a později ředitel Historického ústavu Slovenské akademie věd Dušan Kováč. Kromě toho je spoluautorem řady prací týkajících se slovenské společnosti v 19. a 20. století, včetně nejnovější syntézy slovenský dějin ve 20. století.³⁴ Spolu s Mariánem Hronským a Romanem Holce tvoří klíčové autory k dějinám slovenské politické scény do roku 1918. M. Hronský svoji akademickou dráhu začal v 70. letech, kdy mu knižně vyšla studie *Slovensko na rázcestí: Slovenské národné rady a gardy v roku 1918*. Obsahem knihy byl popis revolučního období ke konci války v komparaci s povahou české „revoluce“. Mezi

³¹ PICHLÍK, Karel: *Zahraniční odboj 1914-1918 bez legend*. Praha 1968 a PICHLÍK, Karel – KLÍPA, B. – ZABLOUDILOVÁ, J.: *Českoslovenští legionáři (1914-1920)*. Praha 1996.

³² BIELIK, František: *Slovenské vystaňovalectvo. Dokumenty III*. Martin 1976 a *Slováci vo svete. Zv. II*. Martin 1980.

³³ GALANDAUER, Jan: *Karel I. Poslední český král*, Praha 2004. *Osud trůnu habsburského*, Praha 1986 nebo *Vznik Československé republiky 1918*, Praha 1988.

³⁴ Jedná se o edici *Slovensko v 20. storočí*. V současné chvíli je publikováno pět dílů z plánovaných sedmi.

jeho nejzásadnější díla pak řadím *Slovensko pri zrode Československa* z konce 70. let a *Martinská deklarácia* z roku 2008. Rovněž klíčové pro tuto práci.

Publikace z druhé poloviny 90. let mohly nahlížet na Československo jako na uzavřenou kapitolu dějin. Společný stát Čechů a Slováků se rokem 1993 definitivně rozpadl na dva dílčí státy a bylo otázkou, jak se historická obec postaví k odkazu 28. října a jeho dosažení. Velká část historické obce nesouhlasila s rozpadem státu a nabádala k uchování jeho počátečních ideálů a demokratického zřízení.³⁵ Tento názor sdílel také historik Jan Rychlík, jehož syntetizující díla předkládá společnosti ucelený obraz česko-slovenských vztahů v celé epoše společného státu a nelze je pominout při výzkumu slovenských a českých moderních dějin. Publikace je cenná také díky svému etnografickému přesahu a důkladnému pozitivistickému přístupu.³⁶ Další úspěšné monografie a dílčí studie vyšly z per historiků Michala Stehlíka³⁷, Ivana Šedivého³⁸ nebo Antonína Klimka.³⁹ Při stoletém výročí vzniku Československa vyšla kolektivní syntéza *Republika československá 1918-1939*, edičně připravená Dagmar Hájkovou a Pavlem Horákem, do které se dostalo několik podkapitol zabývajících se válečnou situací nebo stavem slovenské politické scény a slovenské společnosti při vstupu do nového státu.⁴⁰ Nelze ani přehlédnout nejnovější publikace z Ústavu politických věd Slovenské akademie věd, které se zabývaly významnými osobnostmi česko-slovenské předválečné spolupráce.⁴¹

Demokratické prostředí umožňovalo rozšířit svá pole bádání o mnoho jiných dobových jevů jako jazyk, etnicita, religiozita či každodennost. Ty se stávaly primárními objekty výzkumu. Za zmínku stojí práce zahraničních historiků, kteří se ve svém výzkumu zajímali

³⁵ HÁLEK, Jan, MOSKOVIČ, Boris: *Nekončící příběh*, s. 422-426.

³⁶ RYCHLÍK, Jan: *Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914-1992*, Praha 2015. Jan Rychlík například upozorňuje na nemožnost skloubit centralistickou komunistickou vládu s federativním uspořádáním státu prosazeném v roce 1969 nebo relativnost ve vztahu utlačovaný (národ) x utlačovatelský (národ).

³⁷ STEHLÍK, Michal: *Češi a Slováci 1882-1914. Nezřetelnost společné cesty*, Praha 2009.

³⁸ ŠEDIVÝ, Ivan: *Češi, české země a Velká válka*, Praha 2014.

³⁹ KLIMKA, Antonín: *Říjen 1918*, Praha 1998.

⁴⁰ HÁJKOVÁ, Dagmar – HORÁK, Pavel (eds.): *Republika československá 1918-1939*, Praha 2018. Specificky se jedná o první kapitolu *Habsburská monarchie v moderní době* (Luboš Velek, Pavel Kladiwa, Dagmar Hájková a podkapitola s názvem *Slovenský krok do neznáma* (Roman Holec, Jan Rychlík) v rámci třetí kapitoly.

⁴¹ Viz. PEKNÍK, Miroslav a kol.: *Dr. Pavel Blaho. Politik a národnosvetový pracovník*, Bratislava 2022.

PEKNÍK, Miroslav – GONĚC, Vladimír a kol.: *Osobnosti slovenskej politiky: Oslobodenie Slovenska a Trianon*, Bratislava 2022.

PEKNÍK, Miroslav a kol.: *Dr. Anton Štefánek politik, žurnalista a vedecký pracovník*, Bratislava 2020.

JURČIŠINOVÁ, Nadežda: *Česko-slovenské porady v Luhačovicach (1908–1913)*, Bratislava 2015.

různé kulturní jevy v kontextu Československé republiky a jejího vzniku. Jejich metodologické přístupy a pohled „zvenčí“ odkrývají mnohdy zcela jiné perspektivy na vývoj tohoto státu. Z pera norské politoložky Elisabeth Bakke vzešla obdivuhodná a rozsáhlá monografie zaměřující se na celé období první republiky.⁴² Blíže analyzuje národnostní neshody, a poukazuje na úskalí budování československého národa, které paradoxně mohlo přispět k vzrůstu slovenského nacionalismu.⁴³ Klíčovou otázkou, kterou si klade je, proč vlastně „projekt“ čechoslovakismu neuspěl. Velmi cenné jsou také kapitoly věnující se meziválečnému školskému systému, respektive obsahu výuky. Více lingvistický přístup zvolil americký historik Alexander Maxwell, jenž se konkrétně zaměřil na slovenskou cestu z uherského multinárodnostního státu a její vývoj v tzv. první republice zkoumal na základě analýzy jazyka.⁴⁴ Thomas Lorman pak sleduje vznik a vývoj *Lidové strany* na Slovensku v kontextu meziválečného období.⁴⁵

Pro celkový přehled vývoje a formování čechoslovakismu v průběhu dvou staletí se nabízí aktuální kolektivní monografie *Čechoslovakismus*.⁴⁶ Ta odhaluje koncepce idey i na poli výtvarného umění, státních svátků nebo učebních pomůcek. Zohledňuje rovněž nejnovější stav bádání.

⁴² BAKKE, Elisabeth: *Doomed to failure? The Czechoslovak nation project and the Slovak autonomist reaction 1919-1938*, Oslo 1999.

⁴³ MICHELA, Miroslav: *Státní oslavy a konstruování československé národní pospolitosti za první republiky*. In. *Čechoslovakismus*, Praha 2019, s. 242.

⁴⁴ MAXWELL, Alexander: *Choosing Slovakia. Slavic Hungary, the Czechoslovak Language, and Accidental Nationalism*, London 2009.

⁴⁵ LORMAN, Thomas. *The Making of the Slovak People's Party*, London 2019.

⁴⁶ HUDEK, Adam, KOPEČEK, Michal, MERVART, Jan, (eds): *Čechoslovakismus*, Praha 2019.

Vývoj v „dlouhém“ 19. století

Česko-slovenské vztahy

Hluboké proměny v „dlouhém“ 19. století byly způsobeny mimo jiné formováním moderní společnosti a vytváření moderních národů. Na přelomu 18. a 19. století to byli především učenci (intelligence), kteří zformulovali osvícenecké myšlenky v návaznosti na německého filosofa Johanna G. Herdera do prvotních národních programů. Nauka o národu a jednotlivá národní hnutí z počátku neměly velký dosah. Převážná část obyvatel ve střední Evropě žila na venkově a nemusela se vůbec ztotožňovat s něčím jako je Čech, Slovák, Slovan nebo Germán. Samotní reprezentanti programů se pohybovali na rozmezí více společenství. Svoji roli sehrávala současně náboženská a regionální identita. V českém prostředí postupně během první poloviny 19. století vznikaly různé alternativy, kterými mohl vést český národní program. Tuto variabilitu možných cest sepsal historik Jiří Kořalka ve své knize *Češi v habsburské říši 1815-1914*.⁴⁷ Jednalo se o následující směry: rakušanství, velkoněmectví, slovanství, bohemismus a češství.

S koncepcí – Češi jsou ti, kteří mluví česky – vystoupil ve svém *Dvojím rozmlouvání o jazyce českém* z roku 1806 Josef Jungmann. Dílo je považováno za jakýsi první „národní program“. S nímž se pak ztotožňovala řada pozdějších obrozenců. Východiskem Jungmannovy nauky bylo postavení národa na prostém venkovském lidu a jazyku, který se právě stával středobodem mnoha formujících se hnutí.

Ve slovenském prostředí již na konci 18. století katolický kněz Anton Bernolák podal relativně pevné základy pro budoucí slovenský jazyk.⁴⁸ Navzdory tomu, že se jeho forma jazyka tolik neuchytila, dala do pozdějších dob znamení, že slovenština může obstát jako svébytný národní jazyk. V 19. století si ovšem silné postavení u evangelických Slováků udržovala také biblická podoba češtiny. Na základě jazykové blízkosti se tvořila i vzájemná sounáležitost, která u mnohých zejména českých vzdělavců vykrystalizovala až do politickému programu.⁴⁹ Pro české vzdělance bylo důležité vymezit se vůči Němcům a politickému centru monarchie, tedy Vídni. Důležitým pojítkem byla příslušnost k tzv. velkému slovanskému stromu, v rámci něhož, pro některé osoby, existovala fiktivní

⁴⁷ KOŘALKA, Jiří: *Češi v Habsburské říši 1815-1914*, Praha 1996.

⁴⁸ KOVÁČ, Dušan: *Dějiny Slovenska*, Praha 2024, s. 102.

⁴⁹ František Palacký v jednom ze svých programů v revoluční roku 1848 se přihlásil k Slovákům.

československá větev s českým spisovným jazykem. Slovenština by pak byla jedním z mnoha dialektů.⁵⁰ Nutné je však dodat, že i v českém prostředí bychom v této době našli řadu dialektů, a to především v moravském regionu, jenž byl přirozeně srovnáván se Slovenskem.⁵¹ Literární (spisovný) jazyk byl spíše ideální formou, v praxi však nepoužívanou.⁵²

Slovenské i české národní hnutí bylo významně ovlivněno postavami Pavla Jozefa Šafaříka a Jána Kollára. Oba pocházeli z Horních Uher a díky svým studiím v Praze, respektive v Německu se dostávali do kontaktu s velmi vlivným proudem slovanství. I proto jsou jejich díla velmi ovlivněna všeslovanskými ideami.

Generace po Kollárovi a Šafaříkovi ve 30. a 40. letech se musela tvrději vymezit vůči maďarizaci, pokud chtěla poukázat na vlastní vývojovou národní linku.⁵³ Jako představitelé nové generace můžeme uvést literáta Jozefa Miloslava Hurbana, faráře Michala Miloslava Hodžu a Ľudovíta Štúra. Štúr byl velmi angažovaný ve vydávání protestních spisů a dokumentů požadujících odstranění maďarizačních zákonů, zasloužil se i o vydávání *Slovenských národních novin*, v nichž se pomalu utvářel slovenský politický program.⁵⁴ Z pohledu slovensko-českých vztahů důležitým momentem byla kodifikaci spisovného slovenského jazyka roku 1843 (v českém prostředí známá jako tzv. jazyková odluha). Tím se de facto rozdělily cesty obou jazyků, což řada českých představitelů nesla velmi nelibě. Jmenovitě Karel Havlíček Borovský, jehož můžeme považovat rovněž za odpůrce všeslovanských myšlenek a idealistického pohledu na Rusko. Své argumenty písemně zpracoval do svého novinového článku *Slovan a Čech*.

Revoluční léta 1848 a 1849 nevedla k prosazení českého národního programu prosazovaného Františkem Palackým, kde se mluvilo jak o historických hranicích Koruny české, tak národně kulturní variantě, která by počítala s připojením Horních Uher.

⁵⁰ O podobě možného společného jazyka panovaly neshody. Ján Kollár se snažil integrovat slovenštinu do češtiny, což ovšem naráželo na protesty českých obrozenců, pro které to představovalo „hanobení“ češtiny.

⁵¹ RYCHLÍK, Jan: *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1914-1945*, Bratislava 1997, s. 25.

⁵² Tamtéž, s. 25-26.

⁵³ 1830 byl prosazen v Uhersku zákon stanovující nutnost ovládat maďarštinu při výkonu státního úředníka. O deset let později se maďarský jazyk jako jediný povolený dostal i do církevní správy. In, KOVÁČ, D.: *Dějiny Slovenska* s. 120.

⁵⁴ Tamtéž, s. 127

V Zalitavsku uherský sněm prosadil zrušení poddanství pro urbánní rolníky a nezávislost vůči Rakousku, s kterým mělo sdílet pouze osobu panovníka a vybrané ministry.⁵⁵

Slovenská reprezentace ovšem nebyla spokojena s těmito kroky a dále trvala, podobně jako ostatní nemaďarské národy, na jazykových a školských reformách ve prospěch své mateřské řeči. Významným dokumentem z revolučního roku byly *Žiadosti slovenského národa* přijaté v Liptovském Sv. Mikuláši 10. května 1848. Mimo národnostní požadavky obsahovaly i velmi liberální politické reformy, ať už ve formě celkového zrušení poddanství nebo rovného hlasovacího práva.⁵⁶ Pro maďarské politiky se nesplnitelnými stávaly národnostní požadavky, které nekorelovaly s jejich státním programem.

Z let 1848 a 1849 nakonec nemohli být zcela spokojeni ani uherští politici. Navzdory příznivým počátkům se podařilo maďarskou revoluci potlačit s pomocí vojsk ruského cara Mikuláše I. Rakousko nemuselo přistupovat k velkým státoprávním ústupkům. Naopak přicházelo období tzv. Bachova absolutismu pokrývající celá 50. léta 19. století (pojmenované podle rakouského ministra vnitra Alexandra Bacha). Avšak nedošlo zcela k utlumení nacionální politiky a formování občanské společnosti.

Dějiny slovenského národa v 19. století jsou často reflektovány skrz silnou maďarizace. Tento termín chápu jako snahu přeměnit mnohonárodnostní Uhersko na maďarský národní stát. Homogenní státní útvary v duchu osvícenství měly za cíl maximalizovat efektivnost v oblasti ekonomie, školství nebo vojenství. K modernizačním snahám patřila také homogenizace státní správy. Proto bylo nutné zakotvit jeden „státní“ jazyk při úředních stycích a školské výuce. Vyšší společenské a profesní postavení a politická aktivita tedy byly spjata výhradně s maďarštinou. Obdobné procesy probíhaly i v rakouské části monarchie, kde se hlavním jazykem stala němčina. Homogenní státy však byly spíše iluzí. Střední Evropa se vyznačovala širokým spektrem národnostní, jazyků, popř. dialektů a náboženského vyznání. Početné zejména nižší složky obyvatelstva se pak nemusely identifikovat s žádnou národní identitou. Mluvit tedy o homogenních národech v kontextu 19. století nelze. I slovenský a maďarský národ v rámci svého vzájemného působení

⁵⁵ Tamtéž, s. 130.

⁵⁶ Tamtéž, s. 131-132.

vytvářel spíše jakýsi „hybrid“, ⁵⁷ který vychází z učení amerického historika Alexandera Maxvella.

Hned několik významných milníků pro česko-slovenský vývoj se odehrálo v 60. letech. Po pádu Bachova absolutismu došlo k přijetí císařského Říjnového diplomu, který dle slovy Vratislava Doubka znamenal „uzavření nadějí česko-slovenské politické spolupráce.“⁵⁸ A to z důvodu uznání historických práv jednotlivých zemí. V praxi to pro české politiky znamenalo odklonění se od kulturně etnických programů, na kterých naopak museli stavět slovenské špičky. ⁵⁹ O rok později slovenská reprezentace zformulovala *Memorandum národa slovenského*, který požadoval uznání Slováků jako svébytného politického národa.⁶⁰ Roku 1863 byla založena Matice slovenská jako ústřední kulturní středobod, například pro vydávání knih a organizaci společensko-kulturních akcí v zájmu slovenského národa. Ke konci této dekády vznikla ještě další dvě slovenská gymnázia. Na druhé straně po porážce Rakouska proti Prusku už nebylo v silách rakouských politiků odolávat uherskému tlaku a došlo na známé rakousko-uherské vyrovnání z roku 1867, čímž se slovenské emancipační snahy dostaly do ještě tíživější situace.

Krátce nato přijatý národnostní zákon z roku 1868 hovořil o jednom politickém národě a dále o národnostech s menšími právy. Mnohdy ani ony nebyly v praxi ani dodržovány.⁶¹ Minimálně další dvě dekády můžeme charakterizovat jako netolerantní snahu uherské vlády o důkladnou maďarizaci. Zrušení všech slovenských gymnázií, zavření Matice a úprava vyučovacích osnov představovaly nejcitelnější rány pro slovenské hnutí. Do 90. let zároveň opadl zájem politiků o česko-slovenskou vzájemnost, která se nyní držela hlavně na kulturní rovině.

Maďarizace nebyla přívětivá ani k dalším národnostem uvnitř Zalitavska, a i před jejich reprezentanty visel otazník další cesty. Jednou z cest byla politická spolupráce Rumunů, Srbů a Slováků uvnitř monarchie. Kromě podpory při volbách (*Slovenská národní strana*

⁵⁷ MAXWELL, Alexander: *Choosing Slovakia. Slavic Hungary, the Czechoslovak Language, and Accidental Nationalism*, London 2009.

⁵⁸ DOUBEK, Vratislav: *Latentní čechoslovakismus jako téma politizace liberálních elit 19. století*. In. (ed) *Čechoslovakismus*, Praha 2019, s. 62.

⁵⁹ Tamtéž.

⁶⁰ KOVÁČ, D.: *Dějiny Slovenska*, s. 149

⁶¹ STEHLÍK, M.: *Češi a Slováci 1882-1914*, Praha 2009, s. 21.

ovšem vstoupila v roce 1884 do politické pasivity) největší společnou akcí představoval národnostní kongres roku 1895 konaný v Budapešti. Programem byly následující body: reforma volebního práva, revize církevních a školských zákonů, opětná autonomie a další národnostní a demokratické nároky vedoucí k celkové liberalizaci společnosti. Aby sněm mohl být vůbec povolen, bylo nutné zajistit spolehlivé stenografy, kteří by zapisovali každé pronesené slovo. Tím se měl kongres stát lépe čitelný pro uherskou vládu.⁶² Ani tento program vzešlý z národnostního kongresu se nesešel s přijetím u maďarských politiků.

Slovenské aktivity směřovaly i za hranice Uherska a celé monarchie. Nepříznivé podmínky monarchie nutily řadu obyvatel vycestovat za prací či studiem zejména do Spojených států amerických. Migrace směrem na východ nepatřila k velmi významným, byť politické směřování k Rusku bylo stále přítomné zejména z martinského politického centra. V USA liberálnější podmínky, ať už v občanské či ekonomické rovině poskytovaly větší možnosti pro slovenské emancipační snahy. K nejdůležitější organizaci patřila *Slovenská liga* (1907), která se již angažovala proti cestě hraběte Alberta Apponyiho po americkém kontinentě.

Na kulturním poli se prosazovali slovakofilové Karel Kálal či Karol Salva. Ti se snažili informovat českou veřejnost o slovenských poměrech a vyzývali k lepšímu poznání Slováků, ať už formou svých knih, přednášek nebo nejlépe samotné návštěvy Horních Uher. Velkou mírou angažovanosti se charakterizoval také studentský slovenský spolek *Detva* působící v Praze od roku 1882. Další významnou organizací byla *Československá jednota* založená roku 1896. Ta ještě stupňovala pomoc slovenským studentům a akademikům na vysokých školách v českých zemích. Financovala některé slovenské noviny a časopisy, zakládala knihovny. Její nejvýraznější osobností byl ing. Josef Rotnagl sám vyzýval Čechy k nákupům slovenských knih a časopisů, což mělo předcházet samotné návštěvě Horních Uher.⁶³

Velmi příznivý ohlas přinesla Národopisná výstava v Praze konaná mezi květnem a říjnem 1895. Jejím obsahem byly především hmotné a duchovní exponáty ze slovanského světa

⁶² *Čech*, 10. 8. 1895, roč. 27, č. 182, s. 2.

⁶³ STEHLÍK, M.: *Češi a Slováci*, str. 115.

a přilákala tak řadu slovanských delegací. Souhrnem výstavu navštívilo až dva miliony návštěvníků.⁶⁴

Nelze opominout ani vliv profesora a politika Tomáše Garriguea Masaryka na část stoupců slovenské reprezentace. Od roku 1898 se jeho stoupcenci sdružovali kolem časopis *Hlas*, jenž byl později nahrazen časopisem *Prúdy*. Masaryk svým demokratickým pokrokovým program představoval protiváhu slovenskému martinskému centru tradičně orientovaného na Rusko. Pro českou politickou scénu se jevil jako jeden z mála, který skutečně oplýval zájmem o slovenskou otázku a uvědomoval si nezbytnost Slovenska pro budoucí vývoj Čechů.⁶⁵

Náznaky politické spolupráce spatřujeme v rámci tzv. Luhačovických porad konaných od roku 1908 pod záštitou *Československé jednoty* s předsedou Josefem Rotnáglem. Aktivity *Jednoty* se zvýšily po tragických událostech ve slovenské vsi Černové. Zde došlo ke střetu četníků se slovenskými obyvateli během vysvěcení kostela, což se mělo odehrát z rukou katolického kněze a rodáka Andreje Hlinky. Byl však spišským biskupem suspendován a vysvěcení mu nebylo povoleno. Během konfliktu přišlo o život patnáct Slováků.⁶⁶ Pro české země bylo významné následné turné známého slovenského kněze Hlinky po českých městech, kde svými projevy vyvolával velkou vlnu solidarity vůči celému slovenskému národu.⁶⁷ Jedním z organizátorů Hlinkova turné a výraznou postavou česko-slovenských vztahů byl český římskokatolický kněz Alois Kolísek.⁶⁸

Závěrem lze říct, že vzájemné vztahy před válkou nabývaly pouze omezeně politické roviny. A to i přesto, že slovenský politik Milan Hodža, spjatý s tzv. belvedérským kruhem kolem následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Esteho, upozorňoval v květnu 1914 na nutnost politické spolupráce Čechů a Slováků.⁶⁹ Stejný názor zněl ze strany slovenských

⁶⁴ K 22. říjnu, tedy 9 dní před slavnostním zakončením, činila návštěvnost 1 964 135 osob dle údajů v deníku *Čech*. Denní návštěvnost se pohybovala v rozmezí tisíců až desetitisíců osob. *Čech*, 22. 10. 1895, roč. 27, č. 242, s. 2.

⁶⁵ Viz. úvod: RYCHLÍK, Jan (ed.), *Korespondence TGM–MRŠ: T. G. Masaryk – slovenští veřejní činitelé (do r. 1918)*, Praha 2008.

⁶⁶ HOLEC, Roman: *Tragédia v Černovej a slovenská spoločnosť*, Martin 1997.

⁶⁷ K Hlinkovu turné viz. STEHLÍK, M.: *Češi a Slováci*, s. 79–94.

⁶⁸ Vztah Andreje Hlinky a českých slovakofilů (Rotnágl, Kolísek, Kálal), viz. DVORŠČÁKOVÁ, Zdislava: *Postavenie Andreja Hlinku v česko-slovenských vzťahoch do roku 1910*. In. *Historica Olomucensia*, č. 43–2012, s. 163–180. Dostupné z: <https://historica.upol.cz/pdfs/hol/2012/03/08.pdf>

⁶⁹ HRONSKÝ, Marián, PEKNÍK, Miroslav: *Martinská deklarácia. Cesta slovenskej politiky k vzniku Česko-Slovenska*, Bratislava 2008, s. 42.

přívrženců spolupráce, Antona Štefánka či Vavro Šrobára. Společný postup však stále narážel na odpor u maďarských úřadů a politiků, kteří naopak začali prosazovat slovenské knihy a noviny na úkor českých literárních komodit, což bylo ještě patrnější k blížícímu se konci monarchie. V neposlední řadě ani politická scéna obou národů nezastávala stejná stanoviska k možnému vývoji a státoprávním změnám. Samotný česko-slovenský koncept pak skýtal mnoho volných asociací a definic.⁷⁰

⁷⁰ K problematice čechoslovakismu viz.: HUDEK, Adam, KOPEČEK, Michal, MERVART, Jan, (eds): *Čechoslovakismus*, Praha 2019.

Polsko-slovenské vzťahy

Popsat stav bádání vzťahů Poláků a Slováků v časovém úseku od formování národních hnutí na počátku 19. století až do první světové války není snadno uchopitelný úkol. Nejvýznamnějším problémem vystupuje absence početnější odborné literatury, která by se alespoň z části dotýkala vzťahů Poláků a Slováků v 19. století. Obecně platí, že současná i minulé historická produkce se zaměřovala především na starší dějiny a období po roce 1918.⁷¹ Jak mimo jiné stojí v syntéze *Česká polonistická studia*: „*Napriek kvantitatívnemu zvýšeniu počtu publikovaných jednotiek tematické zameranie výskumu ostáva nevyrovnané a chronologicky sa sústreďuje na obdobie stredovekých dejín a obdobie dejín 20. storočia.*”⁷² Příčinou toho je pochopitelně i historický vývoj „národních hnutí“ a absence suverénního státu po celé 19. století. Slováci jako součástí uherské koruny měly omezené možnosti svého národnostního rozvoje a samo národní hnutí nebylo tak početné. Narozdíl od polského národního hnutí ani neusilovalo zcela o vlastní stát. Snahy vedly k omezení silné maďarizační státní politiky, která usilovala o asimilaci nemaďarských národností na svém území.

Polské etnikum se na počátku 19. století ocitlo v několika státních útvech – Prusko, Rakousko a Rusko. Ačkoliv po vídeňském kongresu (1815) byly zřízeny útvary, kterým byla ponechána velká autonomie, jmenovitě Svobodné město Krakov nebo Polské království, i ony se po neúspěšných povstáních zcela začlenily do státních útvarů hlavních evropských impérií.⁷³ Z toho důvodu prakticky až do roku 1918 polská hnutí usilovala o znovusjednocení všech Poláků do jednoho státního útvaru pod jejich správou. V takovém postavení nebylo snadné pro Poláky a Slováky hledat možnosti spolupráce. Na jednu stranu je pojily myšlenky a idea slovanství, byť i v nich se strany výrazně rozcházely. Hlavní úskalí slovanství leželo na východě ve formě carského Ruska, vůči kterému panoval silný polský antagonismus. Ovšem ne zcela bezpodmínečně. Jeden ze zastánců ruské pomoci se jmenoval Roman Dmowski, velmi významný polský politik v období první světové války

⁷¹ K česko-slovenskému narativu v meziválečném období viz. ŚWIĄTEK, Adam: *Tri príbehy jedného Slovenska. Poľské písomníctvo medzivojnového obdobia o situácii Slovákov v súvislosti s rozpadom habsburskej monarchie*, in.: *Historické rozhľady XXXVIII*, Bratislava 2021, s. 169-196.

⁷² BARON, Roman-MADECKI, Roman a kol.: *Česká polonistická studia: Tradice a současnost*, Praha 2014, s. 254.

⁷³ K vývoji polského národa viz. ŘEZNÍK, Miloš: *Za naši a vaši svobodu. Století polských povstání (1794-1863)*, Praha 2006.

i po ní. Naopak pro velkou část slovenského hnutí a část českého politického spektra kolem Karla Kramáře bylo zcela přirozené hledat cesty spolupráce s Ruskem.

O nalezení styčných bodů mezi Poláky a Slováky se pokusil polonista Michał Jagiełło, jenž velmi obsáhle popsal obraz Slováků v polském písemnictví v 19. a 20. století. Jako prameny využíval dobový tisk, texty sepsané učenici, cestovní zápisky, memoáry aj. Jagiełło analýzou písemností došel k podobnému závěru, který si utvářel český tisk před i během Velké války. „Následkom nepriaznivého vývoja politických udalostí na jednej strane a všade sa vyskytujúcich urputných národnostných bojov na strane druhej bolo, že Slováci, ktorí pod brutálnym jarmom doslednej maďarizácie trpia.“⁷⁴ Znělo jedno z příkladových líčení stavu slovenských věcí od novinář Wojciecha Szukiewicza, který sám tento region několikrát navštívil na přelomu 19. a 20. století.

Právě na základě individuálních cest do regionů nejzřetelněji vystupovaly polsko-slovenské vztahy. Slovenský literát Jozef Škultéty patřil k mála slovenským významným osobnostem, jež udržovala styky s polským prostředím. Stal se navíc jako první Slovák členem Polské akademie umění.⁷⁵ Svoji literární tvorbou a naučnými články se dostával do povědomí vzdělanější polské vrstvy, která si mohla jeho produkci přečíst v několika periodikách. Z opačného směru přicházeli do „slovenského světa“ učenici a objevovatelé Roman Zawiliński, Roman Sygietiški nebo Antoszka Smišková. Pro výše zmíněné bylo důležité rovněž popsat zeměpisné informace a historii doposud málo poznaných „bratrů“. Cestovatelé si taktéž byli vědomi početných polských menšin obývajících části Oravy a Spíše, tedy horních Uher. Nakonec se tato oblast ukázala jako hlavní ohnisko konfliktů mezi československým státem a Polskem.

Nejčastěji rezonoval zájem o Slováky v měsíčníku *Świat Słowiański* poprvé vydaný roku 1905. Redaktoři si všímali nerovného národnostního uspořádání uvnitř Uher, velké emigrační vlny Slováků, přílišné orientace na Rusko, ale taktéž česko-slovenské vzájemnosti, jež nabývala i organizačních struktur. Jak ale upozorňuje Jagiełło s rostoucím napětím na evropském kontinentu před první světovou válkou se Slováci dostávali už

⁷⁴ JAGIEŁŁO, Michał: *Slováci polskými očami II. díl*, Nowy Targ 2014, s. 36.

⁷⁵ Tamtéž, s. 20.

pouze na okraj zájmu polské tiskové produkce. Spíše zapadávali do širšího kontextu slovanských myšlenek nebo maďarské a české politiky.⁷⁶

⁷⁶ Tamtéž, s. 65.

Tisková produkce za Rakouska-Uherska

Od konce 18. století tisk zaznamenal velký rozmach vlivem společensko-kulturních změn po Velké francouzské revoluci. Růst počtu obyvatel, zvyšující se gramotnost, ekonomický a technický pokrok a formování národních hnutí, která se postupně zaměřovala na širší masové vrstvy, vedly až k politickým uskupením a stranickým tiskům v závěru 19. století.

České politické strany se začaly utvářet v 90. letech v rámci sporu staročechů a mladočechů o směřování české politiky vůči tzv. punktacím, které měly jasněji definovat česko-německé soužití v monarchii.⁷⁷ Další spory uvnitř mladočechů vedly ke vzniku samostatných stran jako *Česká agrární strana* nebo *Realistická strana*. Vedle nich zde působila také levicově orientovaná *Národně sociální strana* a *Národní strana katolická*. Společným bodem všech českých uskupení bylo pokračovat v národním emancipačním boji a zaručit, co možná největší politickou autonomii na Rakousku. Důležitým předělem znamenaly první volby do říšské rady v roce 1907 pro všechny muže starší dvaceti čtyř let. Politická seskupení se musela zřetelněji soustředit na agitaci obyvatel a pomocí svých stranických periodik prezentovaly své názory. Nová periodika často přímo navazovala na dřívější produkci mladočechů, jako tomu bylo v případě *Lidových novin*, jež vycházely od roku 1893 v Brně. Směr *Lidových novin* udával jejich redaktor a později i šéfredaktor Arnošt Heinrich, který zde působil od roku 1905 až do své smrti v roce 1933.⁷⁸ Předtím působil i v redakci časopisu *Čas* a patřil k příznivcům Tomáše Garriguea Masaryka. Za první světové války pak byl odpůrcem prorakouského směřování politických stran a spolupracoval s domácí odbojovou organizací *Maffie*. *Lidové noviny* se tak řadily svojí tvorbou k národně liberálnímu táboru situovanému v moravském prostředí. Což se projevovalo i v nazírání na dnešní Slovensko a tradiční německo-moravské soupeření. Svými několika tisíčovými náklady a ranním vydáním patřily k nejvlivnější dobovým českým tiskům a tento status si udržely i za první republiky. Z těchto okolností je zajímavé sledovat jejich diskurz za první světové války, jenž utvářel dobové mínění nezanedbatelné části obyvatel zejména na Moravě.

⁷⁷ BEDNÁŘÍK, Petr – JIRÁK, Jan – KÖPPOVÁ, Barbara: *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*, Praha 2019, s. 130–131.

⁷⁸ Tamtéž, s. 142.

Do katolicky orientovaného tábora patřilo periodikum *Čech*, sloučené roku 1896 s *Večerním listem*. Krátce se nazývaly *Katolické listy*, než došlo opět k přejmenování na *Čech*. Avšak jeho působení bylo poznamenáváno špatnou finanční situací a musel být podporován Piovým spolkem, který se i v jiných částech monarchie angažoval v podpoře katolického tisku. Samotný katolický tábor, ovšem obsahoval různé frakce zaměřené více národně či sociálně, a ne vždy panovala shoda o směřování hlavního tisku. Za války pak opět převládal vliv katolicko-národní strany v Čechách reprezentující konzervativní proud.⁷⁹

V roce 1906 vyšlo premiérové vydání deníku *Venkov*, který se stal tak prvním oficiálním agrárním listem v celém Rakousku. Jeho účelem bylo hájení rolnického obyvatelstva a jednotlivých regionů, které se silně zaměřovaly na zemědělský sektor. Šéfredaktorem se stal Karel Jonáš a svůj vliv zde prosazoval také Antonín Švehla, který se velmi zasazoval o šíření dalších agrárních tiskovin.⁸⁰ Do začátku první světové války *Venkov* představoval velmi rozšířený deník s řadou příloh. Mezi odběrateli patřili především lidé ze vsí a menších měst. Na pražské čtenáře cílil především deník *Večer*, jehož náklad se též pohyboval v řádech sta tisíců.⁸¹

Vypuknutí války na jednu stranu silně zredukovalo počet tiskovin v oběhu, na druhou však zvýšilo „masovost“ těch novin, které se mohly vydávat i za válečného stavu. V této době ještě lidé nemohli čerpat informace z rozhlasu, a tudíž periodika byla jedním z mála dostupných zdrojů informovanosti, což byl během vypjaté válečné situace cenný faktor. Nelze opomenout ani válečnou cenzuru a autocenzuru redaktorů, jež způsobovala v prvních měsících války až „strojově“ psané texty.

⁷⁹ MAREK, Pavel: *Český politický katolicismus a katolické strany*, in: *Politické strany I. díl: období 1861–1938*, Brno 2005, s. 280–281.

⁸⁰ ROKOSKÝ, Jaroslav: *Agrární strana*, in: *Politické strany I. díl: období 1861–1938*, Brno 2005, s. 427.

⁸¹ Tamtéž, s. 430.

Politické dění recepcí *Lidových novin*

„Slováci by byli státu nejvěrnějšími a nejspolehlivějšími přáteli maďarství, kdyby byla odstraněna uměle způsobená nedorozumění.“⁸² V tomto duchu uklidňuje uherskou poslaneckou sněmovnu, v níž se stále vracejí na povrch národnostní problémy, slovenský poslanec Jan Richter na začátku jara roku 1914. Uherská vláda byla nucena brát protesty nemaďarských národů opravdu vážně. V posledních letech se celosvětově silně rozšířilo povědomí o silné netolerantní uherské politice.⁸³ K problémům přispěla i anexe Bosny a Hercegoviny, s níž se do monarchie dostali další zástupci slovanského etnika, kteří se taktéž domáhali rovného zacházení a postavení. Silným hlasem v tomto období se projevovali zejména Rumuni, pro něž hlavními požadavky byly jazykové a volební reformy. S obdobným program vystupovala s menší či větší opatrností slovenská strana. Na druhé straně ovšem stál ministerský předseda uherské vlády István Tisza hájící uherskou státní politiku před ústupky Slovákům a jihoslovanským národům. Z toho důvodu ztroskotalo několik pokusů o separátní jednání jednotlivých národních stran s uherskou vládou.⁸⁴ Vyjednávací prostor byl nadále velmi omezený. Slovákům se v tomto období nepodařilo zřídit svoji *Národní radu*, která měla sloužit jako nadstranický orgán a zabránit dalším neshodám mezi představiteli *Slovenské národní strany*.⁸⁵

O politických tématech nejaktivněji referovaly *Lidové noviny*. Ze své liberálnější podstaty nahlížely na uherskou netolerantní politiku vůči ostatním národnostem uvnitř monarchie konstantně velmi negativně, a v tomto diskurzu pokračovaly i v předválečných měsících roku 1914. Personifikací zla jim byl zmiňovaný uherský premiér Tisza, ať už kvůli neochotě vyhovět požadavkům nemaďarských národů, tak především kvůli dalším chystaným změnám v oblasti sociální či vzdělávací, které by více vyhovovaly maďarské státní ideologii.

První diskutovaný problém na stránkách *Lidových novin* se objevil na počátku ledna. Při svém novoročním projevu Tisza hovořil o volební změně spočívající v novém přerozdělení

⁸² *Lidové noviny*, 12.3. 1914, roč. 22, č. 70, s. 3

⁸³ Viz předchozí kapitola o slovenském vývoji do roku 1914.

⁸⁴ HRONSKÝ, Marián-PEKNÍK, Miroslav.: *Martinská deklarácie. Cesta slovenskej politiky k vzniku Česko-Slovenska*, Bratislava 2008, s. 32.

⁸⁵ Tamtéž, s. 11.

volebních okresů.⁸⁶ Velkým městům, včetně Budapeště, měl případnou větší počet okresů – tedy větší počet mandátů. Budapešť namísto dosavadních devíti mandátů měla mít dvacet dva.⁸⁷ Venkovským regionům naopak měl volební potenciál klesnout, což by bylo problémem pro politické subjekty hájící národnostní požadavky. Ty zaznamenaly rapidní pokles hlasů už při volbách před čtyřmi lety.⁸⁸ „*Toto nové padoušství,*“⁸⁹ jak stálo v novinách, obsahovalo latentně další maďarizační zásah snažící se efektivněji odnárodnit dosud neasimilované slovenské střední vrstvy a inteligenci žijící ve městech. Neboť právě větší města byla domovem pro maďarské, případně německé obyvatelstvo. Podle statistik z roku 1910, ve městech od dvou do deseti tisíc obyvatel na území dnešního Slovenska,⁹⁰ Maďaři tvořili hned polovinu obyvatel. Z tohoto faktu se odvíjela i jejich procentuální dominance na úřadech, poštách a školách vyššího vzdělávacího stupně.⁹¹ Bylo zcela logickým krokem, že řada národnostních stran bojovala za všeobecné hlasovací právo.⁹² Potom by se mohly opřít o masové složky venkovského lidu (specificky Slováků a Rusínů). Takto uvažovala i *Slovenská národní strana*, jež zařadila všeobecné volební právo, včetně ženského hlasovacího práva, do programu z roku 1913.⁹³

V lednu roku 1914 ve společnosti zarezonoval také soudní proces (táhnoucí se již z předchozího roku) s devadesáti pěti obžalovanými Rusíny, kvůli údajnému „*pobuřování*“ a „*podněcování*“⁹⁴ své pravoslavné víry. A to mělo odporovat trestnímu zákoníku. Maďarská justice v tom viděla myšlenku, jak uváděly ironičtěji Lidové noviny: „*odtrhnouti rusínské území při severní hranici Uher od monarchie, velezrádnou snahu ve prospěch Ruska.*“⁹⁵ ⁹⁶ Tak jak je nám celá událost líčena, můžeme pozorovat různé roviny a „role“

⁸⁶ *Lidové noviny*, 3. 1. 1914, roč. 22, č. 3, s. 1.

⁸⁷ Tamtéž.

⁸⁸ Počet poslanců klesnul Sněmovní národnostní straně z dvaceti šesti na osm poslanců. In. HRONSKÝ, Marián – PEKNÍK, Miroslav: *Martinská deklarácia* s. 32

⁸⁹ *Lidové noviny*, 3. 1. 1914, roč. 22, č. 3, s. 1

⁹⁰ LIPTÁK, Ľubomír: *Slovensko v 20. storočí*, Bratislava 1998, 21-22

⁹¹ Tamtéž.

⁹² V Předlitavsku všeobecné hlasovací právo pro muže od dvaceti čtyř let bylo schváleno v prosinci roku 1906. Následujícího roku se pak konaly i první volby s tímto fenoménem.

⁹³ KOVÁČ, Dušan: *Dejiny Slovenska*, Praha 2024, s. 193

⁹⁴ *Lidové noviny*, 3. 1. 1914, roč. 22, č. 3, s. 1

⁹⁵ Tamtéž.

⁹⁶ V této době dochází k mírnému napětí uvnitř maďarské politiky, kdy na jedné straně stojí vládní strany s protiruskou rétorikou, a na druhé straně opozice s Mihály Károlyim, jenž chtěl využívat ruské karty k posílení svých pozic a pozic Budapeště vůči Vídní v rámci monarchie. In HRONSKÝ, M – PEKNÍK, Miroslav: *Martinská deklarácia*, s. 28.

aktérů. Periodika *Venkov* a *Čech* se tímto procesem zabývala zcela minimálně a neumožňují nám svou případnou komparaci.

První důležitým aspektem náklonosti novin k Rusínům byla jejich příslušnost k „velkému slovanskému stromu“, formou jedné jeho větve. A priori museli být líčeni ve světlejším obraze než maďarská strana. Se slovanstvím se pojily dále atributy venkova a nikdy nekončící práce, mnohdy až explicitněji zdůrazněny – „*tito nuzní, nevědomí sedláci*.“⁹⁷ „*Utiskovaný lid malého celkem duševního rozhledu přímo živočišným pudem po obraně hnán [...]*.“⁹⁸ Podobná adjektiva přikládal tisk také Slovákům. Vznikala tedy velmi úzká diskurzivní linka mezi Rusíny a Slováky, v čemž můžeme spatřit druhý důležitý bod. Často bylo připomínáno, že to, co právě zažívají Rusíni, postihovalo slovenský národ po dlouhá desetiletí a není tedy překvapující současné vystupování maďarské justice a četnictva, vždy hájící jen své vlastní státní zájmy.

Zároveň byl proces zasazen do širších rámců střeoevropské politiky, během něhož se rozhodovalo o budoucím vývoji „slovanské otázky“ v Rakousko-Uhersku a současně o jeho vztahu s Ruskem. V každém případě měly slovanské národy zaujmout jednotný postoj a podporovat Rusíny všemi možnými prostředky. Zdůrazněna pak měla být role tisku, jenž musel o dění pravidelně informovat. V tom *Lidové noviny*, ne zřídka stavějící český národ na vrchol slovanské stromu, spatřovaly jisté mezery. Článek z 24. ledna nás informuje, „*že působí až zarážejícím dojmem, jak málo skutečné a pronikavější pozornosti věnuje procesu syhotskému slovanský tisk*.“⁹⁹ Z této zprávy byli ještě vyňati Slováci, kteří stáli vedle Čechů na správné straně a důkladně informovali širokou veřejnost. Ovšem o necelý týden později přišlo zklamání nad slovenskými advokáty, poněvadž se ještě stále nezapojili do procesu na straně Rusínů, což nezmírnilo ani kritické statě vůči advokátům ve slovenském tisku.¹⁰⁰

Další menší polemiku vyjádřily „*Lidovky*“ na stránkách svého dubnového čísla, v němž vnášely otazníky nad připraveností slovenských poslanců v národnostním boji.¹⁰¹ Před válkou se statutem poslance vystupovali Jan Richter, Pavel Blaho a Ferdinand (Ferdiš)

⁹⁷ *Lidové noviny*, 3. 1. 1914, roč. 22, č. 3, s. 1.

⁹⁸ *Lidové noviny* 13.1. 1914, roč. 22, č. 13, s. 3.

⁹⁹ *Lidové noviny*, 24. 1. 1914, roč. 22, č. 24, s. 4.

¹⁰⁰ *Lidové noviny*, 29. 1. 1914, roč. 22, č. 29, s. 3.

¹⁰¹ *Lidové noviny*, 3. 4. 1914, roč. 22, č. 92, s. 2.

Juriga. Jejich činnost byla českými periodiky zaznamenávána velmi málo. Poslední dva jmenovaní se na stránkách *Lidových novin* objevili v neválečných měsících pouze dvakrát, z toho jeden případ byl v souvislosti se stíháním Milana Hodži kvůli jeho článkům otištěných ve *Slovenském týždenníku*. V nichž se dotýkal tématu vystěhovalectví a stavu slovenského školství. Důsledkem nového tiskového zákona pak dokonce hrozilo úplné zrušení *Slovenského týždenníka*, kde Hodža působil jako redaktor. Svou roli zde hrála také zesilující cenzura. Juriga byl na tomto místě zmíněn jako typický vládní politik, který se nijak nepostavil na stranu Hodži.¹⁰² Za války pak právě Juriga stanul jako jediný aktivní slovenský poslanec. Svými výroky během války často vystupoval na podporu slovenského národnostního programu, ale vždy v rámci loajality k uherskému království.

S ambicióznějším návrhem pro slovenské národní hnutí přicházeli američtí Slováci. Ti se ve Spojených státech dokázali etablovat v poměrně organizovanou politickou reprezentaci, široce přesahující své domácí krajany. Důvodem tomu jistě bylo liberálnější zázemí a větší ekonomická síla, která umožňovala i distribuci mnoha periodik. Konkrétně šest slovenských deníků bylo vydáváno těsně před válkou,¹⁰³ a mnoho jiných týdeníků, mezi nimiž se objevovaly i prohungaristicky orientované.¹⁰⁴ Ty se však neshledaly s větším ohlasem a úspěchem.¹⁰⁵ Poněkud zarážející může být, jaký malý prostor média během roku 1914 dávala americkým Slováckům. Před vypuknutím války se například na stránkách *Lidových novin* objevili pouze šestkrát, po červenci 1914 dokonce ani jednou.¹⁰⁶ Důvodem malého zájmu mohlo být několik faktorů, ať už praktických jako malá informovanost novin, v pozdějších měsících válečná cenzura nebo celková odlehlost amerického kontinentu od rakouské monarchie. Svou roli mohly sehrát rovněž ideologické důvody. Z pohledu „*Lidovek*“ se američtí Slováci, stejně jako jejich krajané v Zalitavsku, identifikovali hlavně s katolickou konfesí. Jen počet katolických far byl skoro tři krát větší

¹⁰² *Lidové noviny*, 18. 6. 1914, roč. 22, č. 166, s. 3.

¹⁰³ BANDŽUCH, Tomáš: *Slovenské vize. Velká válka, krajané a představy o budoucím státu [1914-1918]*, Praha 2014, s. 35.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 43.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 44.

¹⁰⁶ Jedna zmínka poukazovala na zvětšující se počet členů slovenských organizací v USA, další dvě odkazovaly na sokolské tradice a připravovaný všesokolský slet v Brně, čehož se také měli američtí Slováci zúčastnit. Dále pak jejich zapojení do diskuze ohledně zřízení střední slovenské školy na Moravě. Předposlední oznamovala vydávání nového krajanského periodika a poslední zpráva z července se zabývala kritickým vystoupením proti maďarskému politikovi Károlyi.

než nekatolických.¹⁰⁷ Tato relace způsobovala menší pnutí napříč slovensko-českou spoluprací. A právě *Lidové noviny* pracovaly s jistou dávkou skepse vůči klerikalismu a zásadně se vyhýbaly náboženským adjektivům vůči Slovákům, v čemž se zásadně lišily od katolického deníku *Čech*, jenž je naopak ztotožňoval s dobrou, příkladnou vírou. Podobně pak Slováci byli reprezentováni v polských tiskovinách, jež byly více postaveny na katolické vzájemnosti než většinová česká publicistika.

Dle mého názoru to vycházelo také z hlubšího konceptu vyobrazení Slováků. Tedy předkládat pouze takový obraz, který by zapadal do kontinuálního narativu o „utlačovaných“ a ne zcela politicky a občansky „vyspělých“ Slovácích.¹⁰⁸ Do takového diskurzu pak ne zcela zapadala slovenská americká komunita sdružující se do spolků, kde vystupovali se svými názory v pluralitní společnosti. Dokonce veřejně konfrontovali členy uherské politiky, jako tomu bylo v případě dvou návštěv USA opozičního politika Mihály Károlyiho na jaře a v létě roku 1914. Jeho cesty byly analyzovány v *Lidových novinách* spíše z pozice politického boje mezi uherskou vládní stranou a opozicí. Pouze jeden článek z 22. července poukazoval na vyhýbavost hraběte Károlyi v otázkách slovenských.¹⁰⁹ *Čech* pak pouze konstatoval, jak jediní Slováci „*mu řekli do očí pravdu o maďarské korrupci, liberalismu a utiskování národností.*“¹¹⁰ Stále to však nebylo dostačující popsání politické rozepře. Ve skutečnosti se hrabě sešel se slovenskými žurnalisty, účastnil se veřejné debaty a odpovídal na slovenské výtky. Z této konfrontace dokonce vyšel poměrně významný předválečný slovenský dokument *Memorandum o krivdách a požiadavkách slovenských*¹¹¹ hlásící se na obdobný dokument z roku 1861 (*Memorandum slovenského národa*), jenž též požadoval slovenské autonomní území.¹¹² Důvodem nezahrnutí této listiny do obsahu *Lidových novin*, *Venkova* i *Čecha* mohla být absence československé cesty, což vyvolalo kritiku i u amerických zastánců této idey.¹¹³ Diskuze o *Memorandu* z roku 1914 (včetně zakotvení česko-slovenské idey) v jarních a

¹⁰⁷ BANDŽUCH, Tomáš: *Slovenské vize. Velká válka, krajané a představy o budoucím státu [1914-1918]*, Praha 2014, s. 37

¹⁰⁸ Výrazná osoba krajanů v Americe Milan Getting sám v jedné své zprávě upozorňoval na provokativně nadřazený postoj Čechů vůči slovenským kolegům, které spíše shledávali jako prosté a ubohé osobnosti. In. HÁLEK, J. - MOSKOVIČ, B.: *Nekončící příběh*, s. 162.

¹⁰⁹ *Lidové noviny*, 22.7. 1914, roč. 22, č. 200, s. 3.

¹¹⁰ *Čech*, 6. 6. 1914, roč. 39, č. 147, s. 3.

¹¹¹ BANDŽUCH, Tomáš: *Slovenské vize*, s. 51.

¹¹² Tamtéž.

¹¹³ Tamtéž.

letních měsících se nestaly prioritou novin také z důvodu atentátu na následníka trůnu Ferdinanda d'Esteho. Následovalo napjaté období, které vedlo až k první světové válce. S ní se celá evropská geopolitika rapidně proměnila a samotný tisk ve svém diskurzu musel zvolit jinou rétoriku kvůli nastupující cenzuře.

Na příkladech jsme mohli spatřit podmíněnost vztahu českého tisku ke Slovákům v závislosti na celoevropské politice a českém národním programu, čemuž musela slovenská otázka vždy být podřízena. V případě dvou zbývajících tiskovin, k popsání politické reflexe chybí větší informovanost o politice vztahující se přímo ke Slovákům. Jejich fokus směřoval k menším tématům, na úrovni českého či moravského regionu. Psalo se o připravovaných výstavách a debatách spjatých s Horními Uhery, popřípadě o etnografických poměrech. Na stránkách *Venkova* se v tomto období ještě akcentovala hospodářská situace Horních Uher a možné využití českých zemědělských strojů.¹¹⁴

¹¹⁴ Viz čísla *Venkova* z 20. 5., 23. 5. a 28. 5. 1914.

Kulturní perspektiva v českém tisku

Vytváření národnostních obrazů bylo svázané mimo jiné s připsáním určitých rysů a vlastností národu. Soubor charakteristik mohl částečně korespondovat s vlastními obrazy, ale zároveň byl nositelem jinakosti a odlišnosti.¹¹⁵ V kulturní sféře se pocit podobnosti vytvářel díky jazykové, regionální a slovanské spolupatřičnosti. Češi a Slováci patřili, metaforicky řečeno, do slovanské „rodiny“, ovšem zde nezastávali stejné pozice.¹¹⁶ Ačkoliv pro české slovakofily představovali Slováci „bratry“, bylo patrné, kdo měl v hierarchickém schématu slovanské „rodiny“ vyšší postavení. Následující podkapitola ukáže, jakým způsobem se nerovnocenné postavení odráželo v kulturním mikrosvětě českého tisku.

Katolický *Čech* vytvářel pocit sounáležitosti na základě stejné konfese, jež byla mezi slovenským obyvatelstvem dominantnější nežli evangelické vyznání. Historik Ľubomír Lipták uvádí, že sedmdesát procent Slováků se před první světovou válkou hlásilo ke katolicismu.¹¹⁷ Katolictví jako pojící síla pracovala s jistou idealizací. Náboženská identita v postupujícím 20. století byla mnohvrstevnatým jevem, promítala se do ní řada faktorů od sociální identity, vazby na církve jako instituci či způsob uplatňování konfese, který se mohl v průběhu času a prostoru proměňovat.¹¹⁸ *Čech* situovaný v českém prostředí se navíc musel vypořádat s mnoha citlivými okolnostmi. O českém národě bylo kontinuálně smýšleno jako o „kacířském“ obyvatelstvu s národním hrdinou a symbolem v podobě Mistra Jana Husa, postavou silně podporovanou českou společností právě v době národního obrození. Další problematičtější bod se skýtal ve vztahu k profesoru Masarykovi, jenž byl znám svou racionalistickou filosofií. Skepticky se stavěl proti katolicismu jakožto pilíři habsburské dynastie a monarchie a odmítal účelové procesy namířené proti Židům za údajné rituální vraždy. Za obranu Žida Leopolda Hilsnera na přelomu století si od veřejnosti a tisku vysloužil četné výtky. Na druhou stranu jako jeden z mála českých politiků navštěvoval Horní Uhry a podporoval slovenské národní hnutí.

¹¹⁵ KILIÁNOVÁ, Gabriela – KOWALSKÁ, Eva – KREKOVIČOVÁ, Eva, *My a tí druhí v modernej spoločnosti*, Bratislava 2009, s. 19

¹¹⁶ HOLLÝ, Karol: *Čechoslovakistická argumentácia na prelome 19. a 20. storočia*, in. (ed) *Čechoslovakismus*, Praha 2019, s. 77.

¹¹⁷ LIPTÁK, L.: *Slovensko v 20. storočí*, s. 37.

¹¹⁸ KILIÁNOVÁ, Gabriela – KOWALSKÁ, Eva – KREKOVIČOVÁ, Eva, *My a tí druhí v modernej spoločnosti*, Bratislava 2009, s. 139.

Jak noviny *Čech* vnímaly Masaryka ukazuje emotivně zabarvený článek z 27. ledna 1914. „*Od těch dob, kdy prof. Masaryk „apoštoloval“ na Slovácku, perou se tam Slováci mezi sebou zuřivě. Ubohé Slovensko! Maďar mu strojí pohřeb a jeho mladá inteligence bourá vše a buší – do starých vlastenců jako u nás.*“¹¹⁹ Tato slova nejspíše reagovala na dlouhodobější vývoj slovenského hnutí a jeho specifickou progresivnější odnož obepínající časopis *Hlas* (1898-1904), respektive *Prúdy* (1909-1914). Jejich názorové spektrum se často vymezovalo, pod vlivem skeptických myšlenek Masaryka, proti tradičnímu martinskému centru orientujícího se na Rusko. Katolicko-klerikálním myšlenky byly v rámci martinského centra od roku 1913 hájeny svébytnou *Slovenskou ľudovou stranou* v čele s Andrejem Hlinkou.¹²⁰ Na druhou stranu Masaryk se spolu s *hlasisty* a *prúdovci* výrazně hlásil k československé vzájemnosti. To ovšem pro *Čecha* nevykompenzovalo jejich nekatolické podhoubí. Otázka konfese měla pro redaktory *Čecha* vyšší prioritu.

Termín „Slovácko“ použitý v tomto lednovém čísle zahrnoval regionální prostor na pomezí Moravy a západních hranic dnešního Slovenska. Setkáme se s ním ve větší míře i na stránkách *Venkova*, pro něhož otázka Slovenska byla podstatná z perspektivy agrární strany a možného proniknutí kapitálu od bohatých moravských zemědělců směrem dále na východ, kde převládal rolnický či pastýřský způsob obživy, ovšem v nuznějších podmínkách.¹²¹

U postavy Masaryka ještě na chvíli zůstaneme, neboť se na něm dá přiblížit charakteristika „Moravského Slovácka (Slovače)“, jak se taktéž v tisku objevovalo. Masaryk se díky svému rodnému Hodonínu ocitl mezi moravským a slovenským živlem. Samotní Češi z této oblasti se považovali spíše za moravské Slováky,¹²² od nichž se uherští Slováci odlišovali hlavně prostorově – historicky se ocitli ve dvou odlišných státních útvarech, a to jim znemožňovalo hlubší spolupráci. Vlivem času se mezi nimi vytvářely patrnější rozdíly. Sám Masaryk si žádné odlišnosti údajně ani neuvědomoval¹²³ a to mu

¹¹⁹ *Čech*, 27. 1. 1914, roč. 39, č. 22, s. 4.

¹²⁰ HRONSKÝ, M. – PEKNÍK, M.: *Martinská deklarácia*, s. 11.

¹²¹ KVOČÁKOVÁ, Lucia: *Cesta ke slovenskému mýtu*, Praha 2020, s. 36.

¹²² *Korespondence: T. G. Masaryk a slovenští činitelé [do r. 1918]*, ed. RYCHLÍK, Jan, Praha 2008, s. 10-16.

¹²³ Tamtéž, s. 15

usnadňovalo utvářet koncept idey jednotného československého národa. Mimo politickou jednotu mnohdy splýval i do etnické a kulturní neodlišnosti.

Jmenovitě kultura byla v oblasti Moravského Slovácka velmi živá a nabývala typických lidových rozměrů. Vlastně se stávala dalším ústředním elementem pro vyobrazení Slováků (moravských či uherských) v tištěném médiu. Obsahem *Venkova, Čechu a Lidových novin* v předválečných měsících roku 1914 se stala široká škála různých kulturních akcí propojujících jevové prvky symbolické a mýtické, podmíněné svým historickým vývojem od konce 18. století.

Slovenský večer konaný 15. února v Rychnově nad Kněžnou, se kromě přednášky římsko-katolického kněze dr. Aloise Kolíska *O poměrech uherských Slováků* shrnuté do několika málo vět, nesl ve víru zpěvů a hry na cimbály, čehož se sám přednášející zhostil. Pronášely se básně od Pavla Országha *Hviezdoslava*, veselohry od Adolfa Bognera, a propagovaly se „nádherné výšivky žen a dívek slovenských.“¹²⁴ Zdá se, že doprovodný program tvořil jádro večera, čemuž odpovídalo také proporcionální zastoupení v tiskové zprávě. Zdůrazňování slovenských tanců a zpěvu se týkalo také otevírání slovenského muzea v Uherském hradišti na počátku června. Památky odkazovaly k životu „slováckého lidu v minulosti a přítomnosti“¹²⁵ a mezi exponáty se objevila i díla výtvarníka Joža Úprky.¹²⁶ Moravskému Slovácku známý již díky své výstavě v Hodoníně z roku 1902, na které se podílela *Československá jednota*.¹²⁷ Nazývat Jožu Úprku českým nebo slovenským výtvarníkem, není zcela možné právě z důvodu jeho života ve vágním „moravsko-slovenském“ prostředí. Sám si přál spojení tohoto regionu, tedy okolí Hodonína a Luhačovic se západními částmi Slovenska do jednoho útvaru.¹²⁸ Kromě Úprkových děl *Venkov* lákal na obrazy Aloise Kalvody, Juliuse Mařáka nebo Antonína Slavíčka.¹²⁹ Zajímavé je, že se nezmiňoval ani jeden slovenský umělec, navzdory výstavě o „slováckém lidu“ ve slovenském muzeu. Hegemonie českých umělců v česko-slovenských vztazích měla několik důvodů. Absence většího slovenského kulturního centra, ve velkých městech převažovalo maďarské či německé obyvatelstvo a menší města (Martin,

¹²⁴ *Čech*, 20. 2. 1914, roč. 39, č. 45, s. 5.

¹²⁵ *Venkov*, 3. 6. 1914, roč. 9, č. 129, s. 6.

¹²⁶ Tamtéž.

¹²⁷ KVOČÁKOVÁ, L.: *Cesta ke slovenskému mýtu*, s. 35.

¹²⁸ Tamtéž, s. 38.

¹²⁹ *Venkov*, 3. 6. 1914, roč. 9, č. 129, s. 6.

Liptovský Mikuláš) nebyla tak bohatá na výtvarný život.¹³⁰ Nelze opomenout ani zalitavské poměry, v kterých Maďaři zastávali kulturního a mocenského hegemonu.

Čeští umělci se spolupodíleli na vytváření narativního obrazu Slovenska, který jim zprostředkoval právě „společný“ moravsko-slovenský prostor. Dopomáhala také svědectví o cestách na Slovensko, často pracujících s romantizujícími prvky. Tzv. prázdninová turistika se účelově zaměřovala na vyhledávání odlehlých, „temných“ a raritních míst slovenské krajiny. Poznatky z ní cestovatelé otiskli ve svých průvodcích nebo novinových článcích.¹³¹ Vzpomeňme třeba slovakofila Karla Kálalu, v jehož pojetí typický Slovák měl v sobě zakódovanou nezkaženost a nevinnost venkovského rolníka.¹³² Na druhou stranu s představou Slovenska jako idylické vesnice se sentimentálními prvky přicházeli sami reprezentanti tohoto regionu, například při výstavě v Žilině roku 1903 nebo na stránkách *Uměleckého hlasu*.¹³³ Takto formulovaný mýtus byl do značné míry dán „autoobrazovou“ stylizací. Pramenem ukazujícím reálnější obraz venkova (ale stále zkonstruovaným) jsou dobové fotografie. Historik umění Aurel Hrabušický se pak právě na základě nich přiklání k názoru, že zobrazování Slovenska a Slováků jakožto vesnického živlu mělo blíže k historické realitě než obvykle mýty mají.¹³⁴ Každopádně pro českého pozorovatele zde chyběl nějaký konfrontující pohled a také důvod, proč svoji optiku přenastavit na takový obrázek, jenž by Slováky vykresloval například jako „udatné bojovníky“ nebo samostatný rovnocenný národ vedle Čechů.

Od jarních měsíců vrcholily přípravy na všesokolský slet konaný v Brně. Měl se stát velkou slávou a „*manifestací pro myšlenku československé vzájemnosti*“ a de facto přiblížit Čechy a Slováky k „*národní jednotě*“.¹³⁵ Obraz sletu se promítnul do analyzovaného českého tisku a díky svému umístění v moravském regionu vybízel k symbolickému pozvání Slováků skrz mediální prostor: [...] *naš slet brněnský touž musí býti vzpruhou pro naše Slováky, ba spíše větší ještě, oč blíže jest Brno naší Slovači než jest Praha.*“¹³⁶

¹³⁰ ŽIGO, Pavel a kol.: *Kapitoly z dejín slovenskej kultúry*. Bratislava 2004, s. 277.

¹³¹ KODAJOVÁ, Daniela: *Slovenský ľud ako mýtus česko-slovenských vzťahov*, in: *Česko-slovenská historická ročenka* 2008, č. 1, Brno 2008, s. 55.

¹³² STEHLÍK, Michal: *Češi a Slováci*, Praha 2009, s.

¹³³ KVOČÁKOVÁ, L.: *Cesta ke slovenskému mýtu*, s. 36-40.

¹³⁴ Tamtéž, s. 12.

¹³⁵ *Lidové noviny*, 27. 6. 1914, roč. 22, č. 175, s. 2.

¹³⁶ *Lidové noviny*, 26. 4. 1914, roč. 22, č. 114, s. 9.

Texty ve všech třech sledovaných českých periodikách, kvšesokolskému sletu, obsahovaly velmi sentimentální slovní obraty a celé to zaobalily až do „národní povinnosti“ pomáhat „utiskovaným bratrům.“ Jádrem politického vykreslování Slováků se analogicky přesunulo z politické roviny do kulturní. Stejně jako v prvním případě bylo vše silně podřízeno především českým zájmům. „České Brno [...] uvítá oficiálně ve svém středu zástupce naší třímilionové větve slovenské, kteří přijdou mezi nás hledati posily v nerovném boji s maďarským beřarstvem.“¹³⁷ Na pozadí sokolského sletu se odehrávalo česko-německé soupeření napříč všemi stupni společnosti, politiky i kultury. Brno pak samo o sobě bylo obýváno především Němci. Vedle českých Němců tu koexistovali taktéž moravští Němci, proto schéma moravsko-slovenské spolupráce mělo privilegované postavení v českém diskurzu.¹³⁸

Jako součást kultury klademe i jazyk, který byl i je základním spojovacím kódem mezi lidmi a významně určoval do jaké národnosti jedinec patřil. Zajímavý článek nesoucí název *Dialekt v našem moderním vesnickém románu*¹³⁹ popisoval rozdílnost ve spisovném jazyce a dialektu (nářečí). Umělý více teoretický spisovný jazyk byl konfrontován živým a pestrým dialektem, jehož nositelem byl venkovský lid. Pestrost a kvantita dialektů nevystupují jako problém, dokud se vážou k jednomu spisovnému jazyku. Jenže český a slovenský jazyk od poloviny 19. století pracoval s odlišnou spisovnou kodifikací, vlivem tzv. slovenské jazykové odluky. „Održení jich, projevivší se ve spisovné mluvě, značí také rozdvojení kulturní, ovšem v neprospěch obou příbuzných kmenů: My Češi jsme tím ztratili přes dva miliony vlastních příslušníků a naše literatura tolikéž čtenářů. Slováci ztratili téměř nadobro vědomí národní kontinuity s námi, a kdežto my jsme od doby odloučení vyspěli v národ moderní, Slováci nemajíce opory u nás, zůstali ve vývinu pozadu. Sporadické pokusy obnovení styků vzájemných jsou příliš ještě mdlé, než aby se dalo předpokládati, že dovedou odstraniti tuto nezdravou a nepraktickou odlišnost obou větví.“¹⁴⁰ Český Venkov zde pokračoval v tradování mýtu o slovenské „odluce“. Kodifikovaný slovenský jazyk, navzdory české kritice, se od 40. let prosazoval v literatuře, tisku i náboženství a měl svůj mobilizační význam v revolučních letech 1848 a 1849.¹⁴¹

¹³⁷ *Venkov*, 27. 6. 1914, roč. 9, č. 150, s. 2.

¹³⁸ K tomu viz.: ŘEPA, Milan: *Moravané nebo Češi? Brno 2001 a Moravané, Němci, Rakušané*, Praha 2014.

¹³⁹ *Venkov*, 11. 3. 1914, roč. 9, č. 60, s. 9.

¹⁴⁰ Tamtéž.

¹⁴¹ LIPTÁK, Ľubomír: *Symboly národa a symboly štátu*, in. (ed), *Mýty naše slovenské*, Bratislava 2013, s. 52

V průběhu následující let se stával společným prvkem programů všech politických uskupení a jeho vytlačování z veřejné sféry ve prospěch maďarštiny vyvolávalo vždy velkou vlnu nevole.

„Poraženecky“ stylizovaný obraz Slováků v kulturní poměrech v mnohém předcházel politický diskurz. Samotná česko-slovenská spolupráce se ve svých počátcích pohybovala na kulturním poli a větší politická provázanost prakticky propukla až za první světové války. K analýze kořenů českého stereotypu o slovenské „nevyzrálosti“ je nutné začít u slovanské nauky. Ta byla systematicky, mytologicky zpracována na konci 18. století¹⁴² a již v následujícím století se stala programem některých obrozenců a reprezentantů národních hnutí na evropském kontinentě. Takto Slovy charakterizoval obrozenec Ján Kollár ve svém pojednání z roku 1822 *Dobré vlastnosti národu slovanského*: „[...] kamkoliv přijdou, všudy radost a veselí vůkol nich obletuje. [...] celou zem na ráj proměňují svým nevinným plesáním a zpíváním.“ A o pár míst vedle: „[...] slovanská ramena vzdělávají z větší části naše zahrady a vinice, slovanské ruky nesou z větší části kosu na louky a srp v čase žně na role.“¹⁴³ Podstatný znak Slovanů, a tedy všech národů spadající do této množiny, se nacházel v jejich údajném venkovském stylu života, nenásilnosti, radosti a veselí.¹⁴⁴ Česká společnost do první světové války zaznamenala velký skok a mohla se regulérně považovat za samostatný jasně definovaný národ. Slovenský národ se v důsledku popularizace tragédie v Černové a dalším netolerantním zásahům do občanských svobod dostával do povědomí inteligence a světových státníků, ovšem jeho budoucí postavení bylo nejisté.¹⁴⁵

Pro český mediální diskurz bylo stále myslitelné spojovat staré slovanské mýty se Slováky, navzdory jejich různorodosti a odlišnému vývoji po celém světě. Američtí nebo pomadžarštění Slováci ve vyšších vrstvách se nemohli shodovat s venkovským obrazem protkaného lidovou kulturou v podobě tanců, zpěvů, krojů a výšivek. Jednalo se o značnou

¹⁴² Německý filosof Johann Gottfried Herder v průběhu 70., 80. a 90. let sepsal díla zabývající se jazyky, národy a filosofií dějin. Jeho myšlenky konstruuující národnostní skupiny a začlenění nich do pohybu dějin, se staly základem pro myšlenkový rámec 19. století.

¹⁴³ KOLLÁR, Jan: *Dobré vlastnosti národu slovanského*, Pešť 1822, s. 10.

¹⁴⁴ K podrobnější analýze slovenského venkova s přesahem do současného politického dění viz.: BUZALKA, Juraj: *Postsedliaci: Slovenský ľudový protest*, Bratislava 2023.

¹⁴⁵ V nejnovější historiografické produkci se už ovšem nepracuje s myšlenkou, že by Slováci bez první světové války a československého státu jako národ zanikli nebo byli asimilováni.

redukci, termínu „Slovák,“ korelujícího se způsobem nazírání českého mediálního diskurzu. Historička Marta Filipová v návaznosti na Národopisnou výstavu v Praze roku 1895, mluví dokonce o sociálním darwinismu, poněvadž na výstavě byla přítomna dobová ukázka vesnických obydlí, technik stavění a celkového způsobu žití prostého lidu. Což bylo dáno do kontrastu s českými měšťany a královským městem Prahou.¹⁴⁶ V duchu hierarchie si každý návštěvník mohl jednoduše spojit Slováky s nižším společenským stupněm vývoje. Drtivá část dobové literatury, cestopisů, přednášek a novinových zmínek jej pak v tom utvrzovaly. Nebyť první světové války a velkých politických změn, by se těžko předpokládala větší proměna v diskurzu, obzvlášť když mnohé formulace přetrvávaly i ve společném státě.

¹⁴⁶ FILIPOVÁ, Marta: „Peasants on Display. The Czechoslovak Ethnographic Exhibition of 1895, *Journal of Design History* XXIV, 2011, č. 1

Optika novin během válečné situace

Období cenzury

Na zasedání ministerské rady Rakouska-Uherska svolané v návaznosti na tragický atentát na Františka Ferdinanda d'Esteho se rozhodovalo o budoucích krocích vůči Srbsku, byť se jeho vládní kruhy nejspíše nepodílely na účasti, ani na přípravě atentátu.¹⁴⁷ Jediný rezervovanější postoj k možnému válečnému konfliktu přicházel od uherského předsedy Tisza. Pro Uhersko by válka se slovanským státem ohrožovala dosavadní národnostní politiku. I z důvodu německé podpory se rakousko-uherská reprezentace nakonec shodla k zaslání ultimáta srbské vládě. Navzdory velmi smírné srbské odpovědi Rakousko-Uhersko vyhlásilo 28. července (měsíc po atentátu) Srbsku válku. Z původně regionálního rakousko-srbského konfliktu se během několika dní vytvořil takřka celoevropský válečný stav, který se projevil na vnitřní poměrech rakouské monarchie.¹⁴⁸

Zrušena byla svoboda slova a shromažďování, radikálně bylo omezeno cestování. Znovu zavedená cenzura se týkala korespondence, knih a tisku. Tisková periodika, pokud jim přímo nebyla pozastavena činnost, se musela vyhýbat tématům, která by odtajňovala válečné plány a materiální či lidské ztráty monarchie, zpochybňovala její integritu a nedělitelnost, nebo informovala o protistátní exilové politické činnosti. Rovněž bylo zakázáno psát v pozitivním duchu o státech v nepřátelském uskupení, což se týkalo i slovanského Ruska.¹⁴⁹ Veškeré tyto okolnosti silně zredukovaly obsah informací v tisku a udávaly jim pevnou ideologickou základnu. Tedy psát hlavně na válečnou podporu habsburské monarchie, a to především během vlády císaře Františka Josefa I. Po jeho smrti i cenzurní opatření prošla jistou proměnou a větší tolerancí z důvodu nástupu Karla I. na císařský trůn a zhoršujícím se stavu na válečných frontách a v zázemí.¹⁵⁰

Nelze přehlédnout ani samotný válečný stav, který velmi omezoval či přímo znemožňoval konání společenských akcí spjatých s národní manifestací. Zrušeny byly martinské slavnosti, luhačovické porady nebo další mobilizační akce v návaznosti na všesokolský slet v Brně. Stanné právo v Uhersku pro změnu velmi utlumilo tamní politické aktivity,

¹⁴⁷ RYCHLÍK, Jan: *Rozpad Rakouska-Uherska a vznik Československa*, Praha 2018, s. 59.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 63.

¹⁴⁹ CHARYPAR, Michal: *V zájmu užší a širší vlasti*, in. *V obecném zájmu*, (ed.), Praha 2015, s. 546–548.

¹⁵⁰ Tamtéž.

příčemž *Slovenská národní strana* 5. srpna rozhodla o pozastavení své činnosti, čímž se ještě znatelněji utlumila politická aktivita napříč slovenským národním hnutím.¹⁵¹

Obsahem zpráv o Zalitavsku a národnostech žijících na tomto území nemohly nadále být národnostní konflikty, separatistické a panslavistické směry či netolerantní maďarská politika. Naopak se kladl důraz na přirozenou válečnou sounáležitost národností: „*Přímo dojemno jest bratrství, jež vládne mezi vojenskými oddíly: Němci, Češi, Maďaři, Slováci předstihují se v srdečnosti a v dobrém přátelství.*“¹⁵² Na jiném místě zase stálo: „*Radostí a pýchou musí naplniti srdce všech věrných Rakušanů, když vidíme, že Němci a Čechové, Chorvati a Poláci, Maďaři a Slováci, Slovinci a Italové, Rusíny a Rumuni zapomenuli všech bývalých národních a strannických bojů a rozporů a pospíchali chrániti čest a bezpečnost říše.*“¹⁵³ Takovéto podání bylo jistě dáno do velké míry válečnou cenzurou a propagandou. Počáteční mobilizace a válečná tažená na frontu se však doopravdy odehrávala v relativně poklidném duchu a to platilo také pro narukující Slováky. První sbory z etnicky slovenských oblastí začaly postupovat na severovýchod do Haliče, kde se střetávaly s ruskými oddíly.¹⁵⁴ Houževnatost, statečnost a obětavost na frontě se okamžitě otiskla na stránky německého a maďarského tisku.¹⁵⁵ Jediné české *Lidové noviny* v krátkém úryvku *Jak si vedli Slováci* ocitovaly zprávy z haličské fronty: „*Chrabří Slováci na severnom bojišti dokázali svojou krvou, že vedia za zdedený panovnícky dom zmužile umrieť. Tieto slovenské pluky odrazily hrdinskými skutkami všetky lže, ktoré zkrslý o ich nespolahvivosti.*“¹⁵⁶ Mimo toho si ovšem česká periodika *Venkov* a *Čech* všímala uveřejněného článku poslance Jurigy, v kterém deklaroval loajálnost Slováků vůči své vlasti a králi. Taková slova zazněla od Jurigy v průběhu války ještě mnohokrát a vlastně byla logickým krokem. Před válečným stavem bychom mohli očekávat ze strany tisku kritičtější pohled na projev loajality Jurigy než pouhý opis slov. Spolupráci Slováků a Maďarů český mediální diskurz spíše odsuzoval a bral to jako projev maďarské propagandy. V tomto případě se nepochybně velmi projevila státní cenzura, která naopak prvky loajality protěžovala.

¹⁵¹ KOVÁČ, Dušan: *Prvá svetová vojna a Slovensko*, s. 21

¹⁵² *Venkov*, 12. 9. 1914, roč. 9, č. 222, s. 6.

¹⁵³ *Lidové noviny*, 19. 8. 1914, roč. 22, č. 228, s. 1.

¹⁵⁴ KOVÁČ, Dušan: *Prvá svetová vojna a Slovensko*, s. 33-34.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 36.

¹⁵⁶ *Lidové noviny*, 12. 9. 1914, roč. 22, č. 252, s. 1.

Zajímavým fenoménem v tisku napříč válečnými léty představoval „*feuilleton*“ (fejeton), jenž se zabýval dějinnými obrazy a událostmi v minulosti. Na několika stranách se čtenář mohl dozvědět nebo si připomenout důležité momenty, které navzdory svému ukončenému stavu, stále rezonovaly ve společnosti. Zároveň to byla možnost jak se explicitně vyhnout aktuálním tématům a obejít tvrdou cenzuru v prvních dvou letech války.

Roku 1915 se kromě výročí upálení Mistra Jana Husa slavilo stoleté výročí narození slovenského obrozence Ľudovíta Štúra. Svým působením a rozsahem svých myšlenek a činů sehrál důležitou roli i v českém národním obrození. Kolem této osobnosti se v průběhu času vytvářel až mýtický kult. Kontroverznější názor se objevoval v českém prostředí, a to především kvůli již několikrát zmíněné jazykové odluce, která se stala problematickým bodem česko-slovenských vztahů. A po sedmdesáti letech stále vytvářela vzájemné „rozepře“.

Lidové noviny v několika číslech poskytly ucelený obraz Štúrova života a díla, zejména po jeho návratu ze studií v Halle. Popisován byl jeho emancipační boj za slovenský národ, požadoval zřízení Matice, akademii Slovanskou, zavedení mateřské řeči do škol, konec maďarizace aj. Přirovnáván byl také k Jungmannovi,¹⁵⁷ neboť stejně jako on, stavěl existenci národa na životnosti národní řeči, proti čemuž se noviny nemohly ohradit, jinak by tím zpochybnily i vlastní (české) národní obrození.

Další článek s polemickým titulkem „*Proč jste se odtrhli?*“¹⁵⁸ se snažil hlouběji objasnit a vysvětlit tuto polemiku jazykové odluky stále vířenou v českých kruzích.¹⁵⁹ Samostatná slovenská řeč vyšla nikoliv ze separatistických, zlých úmyslů, ale nutného kroku k probuzení slovenského národa a potažmo i domácí šlechty. Takový pohled byl postaven na argumentech také literárního historika Jaroslava Vlčka nebo redaktora Antona Štefánka, jemuž byl odcitován následující úryvek: „*Štúr bol zakladateľom novej spisovnej reči, ktorú užívajú dnes Slováci a ktorá sa stala z akéhosi osudného nedoruzamia nedmetom sporov a dočasného odcudzenia Čechov a Slovákov, dvoch bratrov jednej*

¹⁵⁷ *Lidové noviny*, 23. 11. 1915, roč. 23, č. 318, s. 5.

¹⁵⁸ *Čech*, 9. 11. 1915, roč. 40, č. 310, s. 5.

¹⁵⁹ K tomu viz. HOLLÝ, Karol: *Čechoslovakistická argumentácia na prelome 19. a 20. storočia*, in. (ed) *Čechoslovakismus*, Praha 2019.

matky.“¹⁶⁰ Vše je navíc zakončeno velmi přímým prohlášením autora článku: „*Kultura slovenská jest jiná než česká, osobitná, svérázná. Ergo!*“¹⁶¹ Podobně laděná rehabilitace odluky zazněla také v periodiku *Venkov*, který poukázal na oboustrannou „vinu“. Z české strany to bylo především dáno aktuálním malým zájmem o slovenské záležitosti, slovy *Venkova*: „*Neboť pamatujeme, že v té chvíli bylo v Čechách celé Slovensko dáno do klatby, vyvrženo z národa.*“¹⁶²

V průběhu dalších let 1916 a 1917 se jazykové odtržení dostalo do mediálního diskurzu ještě mnohokrát, například v souvislosti s plánovaným překladem Bible do slovenského jazyka, což mělo velkou podporu ze strany maďarských reprezentantů, kteří v této době podporovali slovenský jazyk a slovenskou „jinakost“ vůči Čechům. Jednalo se ovšem spíše o propagandistická hesla, a ani nařízení z března 1915 o možnosti užívání mateřského jazyka při výuce náboženství nepřekročily rámec národnostního zákona z roku 1868.¹⁶³

Ještě během vlády císaře Františka Josefa I., kdy se monarchie zejména v prvním roce války potýkala s neúspěchy na frontách a ekonomickou krizí se do mediálního diskurzu Slováci prakticky nedostávali s výjimkou loajálních sdělení a již zmíněných fejetonů. Kromě Štúra se psalo také o jánošíkovské tradici, tragédii v Černové nebo *Memorandu slovenského národa* z 19. století. Kvůli svému stylu, který se obešel bez jazykových obrátů jako naši Slováci a naši bratři, nám ukazovaly jiný druh zacházení se slovenskými dějinami, jakožto samostatnou vývojovou linkou, která nemusela nutně být spjatá s českým národním programem.

¹⁶⁰ *Čech*, 9. 11. 1915, roč. 40, č. 310, s. 6.

¹⁶¹ Tamtéž.

¹⁶² *Venkov*, 9. 5. 1915, roč. 10, č. 111, s. 4.

¹⁶³ KOVÁČ, Dušan: *Prvá svetová vojna*, s. 23.

Změna na trůně a následný vývoj

Nový císař Karel I. (jako uherský král Karel IV.) si uvědomoval naléhavěji situaci Rakouska-Uherska a možné státoprávní reformy. Ačkoliv na přelomu let 1916/1917 situace na frontách pro Ústřední mocnosti vypadala pozitivněji: USA stále nevstoupili oficiálně do války a revoluční stav v Rusku nahrával více k mírovému řešení, ekonomické okolnosti a zvětšující se napětí uvnitř rakouské monarchie směřovaly k nezdárnému konci války.¹⁶⁴ Jeho panování je pak spojeno s několika neúspěšnými pokusy o mírové jednání a snahou o federalizaci říše ze samotného konce války. Od dubna roku 1917 byla provedena úprava cenzury, kdy se již neměla kontrolovat věcná správnost informací, ale pouze, zda jejich původci nebyly nepřátelské státy.¹⁶⁵ Opět se začala scházet říšská rada a všeobecná amnestie osvobodila také řadu českých politických vězňů.¹⁶⁶ Ještě před nástupem nového císaře se dokonce hovořilo o vyčlenění Haliče z Předlitavska do nového polského státu.¹⁶⁷ Tyto okolnosti s celkově uvolněnějšími poměry pomohly ustanovit *Český svaz poslanců*. Nejpočetnější zastoupení v něm měli agráři s počtem třiceti čtyř poslanců.¹⁶⁸ Není překvapivé, že o něm nejaktivněji referoval agrární *Venkov*. Ten se také stal nejčastějším přispěvovatel článků ohledně Slováků. Naopak konzervativní katolický *Čech* se slovenskou otázkou zabýval velmi okrajově. V roce 1917 jsem zaznamenal pouhých dvacet šest zmínek o Slovácích, což v porovnání s *Lidovými novinami* nebo *Venkova* dosahovalo zhruba jedné třetiny četnosti.

Do mediálního diskurzu periodik se opět dostávala upozornění na silné maďarizační tendence, která reagovala na politické směřování části české politiky na etnicko-slovenské oblasti. Přestože nás tisk neinformoval o exilových aktivitách Masaryka, Beneše a Štefánika, v této době již jejich aktivita přinášela první větší úspěchy. V jedné spojenecké nótě americkému prezidentovi z ledna 1917 se hovořilo dokonce o osvobození „*Čechoslováků od cizí nadvlády*.“¹⁶⁹

¹⁶⁴ RYCHLÍK, Jan: 1918. *Rozpad Rakouska-Uherska*, s. 131-132.

¹⁶⁵ CHARYPAR, Michal: *V zájmu užší a širší vlasti*, in. *V obecném zájmu*, (ed.), Praha 2015, s. 555.

¹⁶⁶ Tamtéž.

¹⁶⁷ RYCHLÍK, Jan: 1918. *Rozpad Rakouska-Uherska*, s. 112-113.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 113.

¹⁶⁹ Cit dle: Tamtéž, s. 122.

Lidové noviny spolu s *Venkovem* upozorňovaly na agitaci teorií slovenského jazykovědce Samo Czambela. Jeho vědecké bádání se zaměřovalo na původ Slováků a analýzu slovenštiny. Na přelomu 19. a 20. století ve svých dílech docházel k závěrům, že „*Slováci jsou původně zlomkem jihoslovanského kmene, který se vlil do maďarského národa.*“¹⁷⁰ Odmítal „čechizaci“ slovenského jazyka, naopak usiloval o jeho úpravu a stabilizaci spisovné verze. Dle historika László Vöröse můžeme jeho aktivity směrem k jazyku považovat „*za takmer tak klíčové a dôležité, ako bol samotný kodifikačný akt vykonaný Ľudovítom Štúrom v 40. rokoch 19. storočia.*“¹⁷¹ Navzdory tomu, že Štúrův obraz se v českém tisku očistil a byl považován za jednu z nejdůležitějších osobností slovenského národního hnutí, Czambel byl explicitně nazýván jako „*zrádce slovenské věci*“¹⁷², jakožto odpůrce čechoslovakistické myšlenky. Dle tisku stejný odmítavý postoj vůči němu zaujímal i většina slovenských periodik. Faktem zůstává, že díky své pozici vyššího úředníka v uherské vládě jako jeden z mála mohl vystupovat v prospěch svébytnosti slovenského jazyka a etnika, i když se otevřeně nehlásil k žádné koncepci emancipačního hnutí.¹⁷³

Číslo *Venkova* ze dne 27. května už napjatě očekávalo schůzi českých stran o poselstvo, které mělo být předneseno v znovuotevřené říšské radě a svoje přání dávalo jasně najevo: „*I my chceme v tomto státě býti sloučení, my bratři jednoho národa, Češi a Slováci a tvořiti tu celek nerozborný.*“¹⁷⁴ O čtyři dny později hned na titulní straně informovaly o *Státoprávním prohlášení Českého svazu*, stejně jako *Lidové noviny* a *Čech*. Byť měly noviny citovat stejnou předlohu v malých detailech se následný výsledek různil. Jako předlohu nejzásadnější části využijeme citaci z *Venkova*, jež se objevuje i v pamětech E. Beneše a monografii J. Rychlíka.¹⁷⁵ „*[...] budeme v čele svého lidu domáhat sloučení všech větví československého národa v demokratický český stát, zahrnující i slovenskou větev národa, žijící v souvislém celku s historickou vlastí českou.*“¹⁷⁶ *Lidové noviny* nahradily „slovenskou větev“ československou větví, i když ta byla uvedena hned už o

¹⁷⁰ *Venkov*, 28. 2. 1917, roč. 12, č. 49, s. 2.

¹⁷¹ VÖRÖS, László: *Neželená elita: Samo Czambel, aktivista na pomezí dvou národních ideologií*, s. 453.

¹⁷² *Venkov*, 28. 2. 1917, roč. 12, č. 49, s. 2.

¹⁷³ VÖRÖS, László: *Neželená elita*, s. 454.

¹⁷⁴ *Venkov*, 27. 5. 1917, roč. 12, č. 125, s. 1.

¹⁷⁵ RYCHLÍK, Jan: 1918. *Rozpad Rakouska-Uherska*, s. 149.

¹⁷⁶ *Venkov*, 31. 5. 1917, roč. 12, č. 128, s. 1.

řádek výše.¹⁷⁷ Čech použil formulace následující: „všech větví československého národa“ a „nelze opomenouti i větve česko-slovenské.“ Rozdíl pak panoval i v poslední vedlejší větě, kdy zvolil obrat: „žije na historických hranicích naší české vlasti.“¹⁷⁸ Historické hranice Koruny české ovšem nikdy nezasahovaly na slovenské území a mohlo se tedy zdát, že Čech ve svém diskurzu nezašel tak daleko, jako bylo rozbití uherské koruny. Použitý termín „československý“ bychom našli už u Havlíčka Borovského, v jehož pojetí se jednalo o české Slovany, mezi ně rovněž řadil Čechy žijící na Slovensku.¹⁷⁹

Jedná se sice o malé detaily, ovšem i ony poukazují na jistou neukotvenost či nejednotné představy a nejednotný jazyk československé ideje. To bylo patrné i během vytváření exilové *Národní rady* a exilových prohlášení, které také neměnily od začátku pevně ukotvenou terminologii.¹⁸⁰

Důsledky žádosti *Českého svazu* se projeví opět růstem zájmu tisku o slovenské obyvatelstvo. To mezitím bylo stále konfrontováno s maďarizací, stejně jako v předválečném diskurzu, a protičeskou propagandou. Pro českého čtenáře měly informace dvojí funkci: jednak to vyvolávalo potřebu pomoci „utiskovaným bratrům“ a za druhé to poukazovalo na silné maďarské antipatie vůči Čechům. Jak ale zmiňuje J. Rychlík požadavky *Českého svazu* neměly na české straně velkou podporu a čeští politici se spíše orientovali na historické právo, do kterého slovenská otázka příliš nezapadala.¹⁸¹ Vždyť takovou formulaci upravenou v duchu českého historického práva jsme mohli vidět v případě *Čechu*, jenž nadále zastával distancovanější postoj vůči společným státoprávním reformám.

Zkraje června už *Venkov* publikoval text zaměřující se na územní definici Slovenska a národnostní složení. Slováci dle statistik měli tvořit až šedesát devět procent obyvatel v jedenácti stolicích.¹⁸² Poté přicházely na řadu informace o maďarské podpoře Slováků. Dokonce se údajně ve slovenských městech a vsích vybíraly podpisy proti českému

¹⁷⁷ *Lidové noviny*, 31. 5. 1917, roč. 25, č. 147, s. 1.

¹⁷⁸ *Čech*, 31. 5. 1917, roč. 42, č. 146, s. 1.

¹⁷⁹ HOLLÝ, Karol: *Čechoslovakistická argumentácia na prelome 19. a 20. storočia*, Praha 2019, s. 75.

¹⁸⁰ K tomu viz: RYCHLÍK, Jan: 1918, s. 114-121.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 147.

¹⁸² Jednalo se o následující stolice: Orava, Těkov, Hont (Šťavnice město), Liptov, Nitranská, Prešpurská (Prešpurk město), Trenčanská, Turec, Zvolenská, Šaryš a Spiš. In. *Venkov*, 1. 6. 1917, roč. 12, č. 129, s. 5.

státoprávnímu požadavku.¹⁸³ Jakých ohlasů se těmto opatřením na slovenské straně dostávalo se ovšem noviny nezmiňovaly. Protičeské kampaně namířené k slovenskému obyvatelstvu pracovaly také s emočními prvky. Na povrch se prý dostávaly informace o tom, že „Češi usilují o to, aby odvrátili Slováky od stěhování do Ameriky a donutili je takto vstupovati do továren českých.“¹⁸⁴ V jiném čísle zase stály parafráze tisku *Berliner Tageblatt*, který varoval Slováky před českou snahou dostat je jako námezdní dělníky do svého velkopřemyslu.¹⁸⁵ Až do konce roku byla úzce spjata diskurzivní linka - Slováci a maďarská protičeská propaganda – v jiných souvislostech se Slováci prakticky nezmiňovali, a to ani na stránkách *Čechu*, který taktéž komentoval neutrálnější formou o uherském duchovenstvu a maďarských tiskovinách povzbuzujících slovenskou diferencovanost od českého obyvatelstva.

Květnové prohlášení *Českého svazu* požadujícího spojení se slovenskou větví spolu s mezinárodním vývojem a činností Karla I., který se několikrát neúspěšně pokusil o separátní mír s Dohodou, měly zásadní vliv na budoucí směřování médií. Zdálo se, že původní kulturní vazby definitivně přerostly do politického programu a jeho výsledek závisel na dalších osudech habsburské monarchie. Jeden z ustanovených úkolů českého tisku spočíval v propagaci jednotného postupu, čemuž odpovídal enormní vzestup termínu československý, a to současně v politických souvislostech. Rokem 1918 začala doba dosud s nejmenší diferencovaností Slováků od Čechů během posledních čtyř let.

¹⁸³ *Venkov*, 7. 6. 1917, roč. 12, č. 134, s. 2.

¹⁸⁴ *Venkov*, 22. 7. 1917, roč. 12, č. 173, s. 1.

¹⁸⁵ *Venkov*, 3. 8. 1917, roč. 12, č. 183, s. 1.

Poslední rok Rakouska-Uherska: Slováci či Čechoslováci?

V květnovém prohlášení se *Český svaz* jasně přihlásil ke společnému státu se Slováky a přinejmenším k československému národu v politickém slova smyslu. Na jednu stranu to zvýšilo užívání termínu československý napříč periodiky, na druhou stranu se však zesílil maďarský tlak a propagandistické aktivity odkazující na diferencovanost Slováků od Čechů. Slováci jsou samostatný národ a nedílnou součástí uherského státu. Takové protestní články nejčastěji parafrázoval a šířil *Čech*.

V průběhu roku 1918 ještě před vznikem samostatného státu se označení Čechoslováci nejvíce vžilo pro legionáře, kteří působili především v Itálii a Rusku. I kvůli slábnoucí kontrolní moci rakouských orgánů mohl český tisk informovat o aktivitách československých legií. Vrcholu dosahovaly v jarních a letních měsících po rozpuštění východní fronty a snaze legionářů dostat se přes Vladivostok do Francie a podpořit ještě západní frontu. Byť zprávy o postupu legionářů byly často protichůdné a zmatečné, tisk je jednomyslně označoval jako Čechoslováky, kteří představovali „*nejdůležitější oporu pro přátele svobody a zákona.*“¹⁸⁶ Pro potřeby této práce není nutné vyjmenovávat jednotlivé počínání legionářů v Rusku, důležitější byla shoda *Lidových novin* a *Venkova* v otázce, jak psát o legiích z vícenárodnostních příslušníků. Přispívalo to k prosazování pocitu o jednotě Čechů a Slováků, kteří byli historickým vývojem odděleni a nyní pouze usilovali o znovusjednocení.

Československých legií si častěji začala všímat zahraniční tisková produkce a český tisk často pouze přebíral zprávy ze zahraničí. Legie si získaly uznání také od amerického tajemníka Roberta Lansinga a de facto se staly oficiálním představitelem dosud neexistujícího státu. Na mezinárodním poli na to krátce navázaly dohodové státy oficiálním uznáním *Československé národní rady* jako nejvyššího orgánu pro budoucí československou vládu.

Narativ českého tisku v této době už také jasně směřoval k československému národu. Ve svých projevech na to naráželi také čeští představitelé. Spisovatel Alois Jirásek se při své řeči z 13. dubna, jež byla o den později otištěna v *Lidových novinách*, před svolaným *Národním shromážděním* přímo obracel na národ československý: „*V bolu a hrůzách stojí*

¹⁸⁶ *Venkova*, 1. 8. 1918, roč. 13, č. 176, s. 3.

*nepřehledné zástupy mužů a žen československých. V potocích tryskala a tryská krev československá.*¹⁸⁷ K dalším projevům docházelo hned při několika událostí v krátkém sledu. 1. května se ve slovenském Liptovském Mikuláši konala manifestace organizovaná *Slovenskou sociálnou demokraciou*. Zde vytvořená rezoluce pracovala s novým politickým proudem. V druhém bodě rezoluce měl stát požadavek na sebeurčení pro „*uherskou větví československého kmene.*“¹⁸⁸ Mimo toho tu stály body požadující trvalý a spravedlivý mír, úplnou svobodu slova a tisku nebo osmihodinovou pracovní dobu. Ve stejném měsíci při slavnosti výročí padesáti let od položení stavebního kamene Národního divadla v Praze, slovenský představitel, básník a spisovatel Pavol Országh Hviezdoslav vystoupil s projevem na podporu společné cesty. V projevu byla patrná slovenská perspektiva, zejména při myšlence, že „*ty dvě větve jsou si tak blízké a přece tak vzdálené.*“¹⁸⁹ Mohlo se zde jednat pochopitelně o pouhé geografické přirovnání nebo nemožnost nahlédnout na konec války, který by znamenal vyústění otázek jednotlivých národních programů.

Typickým vedlejším produktem nacionalismu a národních hnutí představovala různě ideologicky zabarvená vědecká pojednání, jež se často v stručnější podobě ocitla v tištěné podobě. Historik Jan Opočenský v květnu pronesl přednášku z cyklu o filosofii národa, v které se pozastavil nad užitím slova „československý“. Celé vystoupení bylo ještě podpořeno dotazy z publika. Opočenský moderně uvedl, že se jedná o problém charakteristický u tvořících se národů, podobně jako u Jihoslovanů. Dle něj nelze ani zastávat jedno absolutní stanovisko, když podotýká, že „*proti Maďarům je jazyk Slováků jazykem slovenským, proti Čechům jazykem československým.*“¹⁹⁰ Slováci se podle Opočenského měli cítit jako národ zejména po rakousko-uherském vyrovnání a silné maďarizaci. Do té doby „*starší generace vycházela prostě z tradice historické: viděla prostě v Slovácích Čechy.*“¹⁹¹

Odlíšného narativního schématu se stále přidržoval katolický Čech. Na svých listech dával častěji přednost článkům s odlišným paradigmatem. Jeden takový převzatý

¹⁸⁷ *Lidové noviny*, 14. 4. 1918, roč. 26, č. 101, s. 2.

¹⁸⁸ *Lidové noviny*, 6. 5. 1918, roč. 26, č. 123, s. 1.

¹⁸⁹ *Lidové noviny*, 17. 5. 1918, roč. 26, č. 134, s. 2.

¹⁹⁰ *Lidové noviny*, 30. 5. 1918, roč. 26, č. 146, s. 1.

¹⁹¹ Tamtéž.

z uherských novin, reagoval na „československost“ legií. „[...] v česko-slovenské brigádě jest nanejvýše jen několik fanatiků Slováků a že ona brigáda nemá práva se nazývati česko-slovenskou.“¹⁹² I jiné zprávy upozorňovali na rumunské či srbské menšiny uvnitř legií, které však ve skutečnosti nemohly tvořit podstatnou složku sboru. Ještě útočnější rétoriku obsahoval článek na titulní straně nazvaný *Velezrádné procesy*.¹⁹³ Neuvedený autor přistupoval kriticky k nadějím, které vzbuzovala Dohoda mezi Čechy a Slováky. Takový přístup pak pouze odstartoval vlnu nežádoucího patriotismu. Pro autora tedy bylo důležité nespadnout do nacionálního víru současné doby a nevyzdvihovat český či slovenský národ. Odmítání nacionalismu a jeho propagaci, včetně práva na sebeurčení se objevilo v článku, který reflektoval uznání *Československé národní rady* Velkou Británií. K britskému prohlášení připojily noviny odezvu: „*Československá národní rada jest výborem soukromých osob, které neobdržely mandátu ani od českého lidu a ještě méně od národa československého, který existuje jenom ve fantasii dohody.*“¹⁹⁴ Kriticky se dodatek obrací také na legie: „*Tito věrolomníci a křivopřísežníci, třeba že je dohoda „uznala“, budou však od nás pokládáni za velezrádce a tak s nimi bude také nakládáno.*“¹⁹⁵ Minimálně výběrem svého obsahu se *Čech* značně odkláněl od entuziazmu *Lidových novin* a *Venkova*. *Venkov* ve stejné době naopak informoval o internování Vavro Šrobára nebo zákazu českých písní a jakékoliv podpory Čechů při slavnosti 70. narozenin básníka Hviezdoslava. Takové zprávy pro čtenáře měly mnohem více mobilizační náboj než uvedené texty v *Čechu*.

Poslední relevantnější informací před vyhlášení československého státu týkajících se Slováků byla zpráva převzatá ze *Slovenských novin*. Zde se pravilo, že hlavní slovo mají mít Slováci, a nikoliv Češi při národních otázkách. Češi se údajně i bránili plebiscitu a jakékoliv vůli lidu. Co se týče *Slovenských novin*, jednalo se o promaďarské periodikum, striktně držící se státní vládní politiky, a tedy nepřicházelo v úvahu, že by noviny začaly podporovat československý směr. V kvantitativní rovině však přicházel častěji se zprávami ze *Slovenských novin* než další dvě sledovaná periodika. Jedno vysvětlení leží v ideologické podstatě *Čecha*, pro kterého národnostní otázka nebyla primární, narozdíl

¹⁹² *Čech*, 22. 6. 1918, roč. 43, č. 169, s. 2.

¹⁹³ Tamtéž, s. 1.

¹⁹⁴ *Čech*, 17. 8. 1918, roč. 43, č. 224, s. 6.

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 7.

od náboženské výuky nebo stavu církve, o čemž také přišla zmínka v souvislosti s nově vzniklou republikou.

V říjnu roku 1918 se odehrálo několik podstatných momentů, jenž vedly až k 28., resp. 30. říjnu. Přes Masarykovu *Washingtonskou deklaraci*, utvoření prozatímní československé vlády a její bleskové uznání velmocemi až k Wilsonově nótě, která oznamovala, že již samy národy uvnitř monarchie si musejí rozhodnout o svém dalším směřování. Následná Andrásyho nóta bezprostředně vedla k vyhlášení nového státu a oslavám v pražských ulicích.¹⁹⁶ Pro novou republiku ovšem nenastalo období klidu a svoji pozici musela uhájit vůči okolním nově vzniklým státům. Český tisk musel hájit legitimitu a smysluplnost již oficiálně ustanoveného československého státu.

V takovém kontextu vystupovalo do popředí především Slovensko jako geografický prostor vzájemné sféře dvou nových států – Maďarska a Polska. Nejaktivnějším „ochráncem“ Slovenska mezi tiskem byl *Venkov*, který aktivně referoval o maďarské propagandě a vojenském pronikání cizích armád na území republiky. Slováci se najednou ocitli ve víru potenciálních plebiscitů, jenž jim byly požadovány jak z maďarské, tak polské strany. Do tisku se dostal popis polské propagandy, která se odkazovala na slovenskou katolickou tradici a pravidelné poutě slovenského lidu k Matce Boží Čenstochovské. Více však o polské elementu poskytne následující kapitola. Pro český tisk jako jeden z hlavních protivníků vystupovalo Maďarsko, jehož jakékoliv snahy o změnu poměrů byly striktně kritizovány a démonizovány.

„130 mrtvol Slováků leží na tamním nádraží. Maďaři řádí jako zběsilí. Vraždí ubohé bratry Slováky napořád...Jistý maďarský hejtman se chlubil, že sám zastřelil z revolveru 6 Slováků.“¹⁹⁷ Pro českého čtenáře pak muselo být těžko uvěřitelné, že by se Slováci dobrovolně hlásili zpátky k monarchistickému Uhersku.¹⁹⁸

K přijetí Slovenska jako nedílnou součást státu přispívaly mobilizační výzvy a prosby o službu vlasti. „*Slovenští důstojníci v provolání...Slováci! My, Vaši krajané, Vaši důstojníci,*

¹⁹⁶ Jak vypadal říjnový měsíc podrobně: KOVTUN, Jiří: *Masarykův Triumf. Příběh konce velké války*, Praha 1987.

¹⁹⁷ *Venkov*, 13. 11. 1918, roč. 13, č. 264, s. 2.

¹⁹⁸ K tomu srovnej: HOLEC, Roman: *Poslední Habsburgovci a Slovensko*, Bratislava 2001.

*očekáváme od Vás, že do jednoho se přihlásíte.*¹⁹⁹ V určitých momentech to stupňovalo slovenský patriotismus. Prohlášení z konce listopadu odkazovala prakticky pouze na slovenskou stránku věci. „*Slovenští vojáci! Maďaři a rozličná chátra jdou se zbraněmi v ruce proti našemu slovenskému lidu. Postavte se pod slovenské prapory a vstupte do nové gardy slovenské svobody [...] na obranu slovenské země, slovenských rodin, slovenského majetku a dětí.*“²⁰⁰ Specificky slovenská válečná zkušenost hned po vzniku republiky v řadách obyvatel mohla ještě zvyšovat slovenské národnostní cítění a uvědomění, které si třeba československá identita nemohla zcela získat. Na druhou stranu se samozřejmě objevovaly zprávy výhradně oslavující československý stát. Během setkání ve východoslovenské Spišské Nové Vsi, s maďarským ředitelem měšťanské školy, se měli Slováci jasně postavit za celistvost republiky a odmítali oddělení od západního Slovenska v konceptu Slovenské východní rady. Od ní se měli slovenští dělníci odklánět a dle *Venkova* „*zůstanou jako dosud věrní československé myšlence.*“²⁰¹ 8. prosince se konaly po celém Slovensku lidová shromáždění na podporu Československa. K tomu byl uveden jak v *Lidových novinách*, tak *Venkovu* narativ Čechů a Slováků, kteří již před tisíci lety obývali stejný útvar, načež se dostali pod německý, resp. maďarský útlak. Bezprostředně po válce se nemohla očekávat prudká změna narativu vůči Slovákům a jejich příběhu. Příchod českého živlu na Slovensko byl pro většinu obyvatel vítanou změnou a dosud nenarážel na protichůdné slovenské představy o státě. Malou sondou nám přesto mohou posloužit zprávy z *Čecha*, které varovaly před českou politikou jako protipólem té slovenské.

Čech 23. listopadu sdílel obavy o aktivity státu, který se pouštěl do boje na více frontách. A co bylo pro katolický deník klíčové, stát směřoval své reformy i do náboženství: „*[...] další opatření nové vlády, která stihnouti mají katolíky [...] tu počínají se ozývati povážlivé hlasy nejen katolíků z Čech, ale i ze sesterské Moravy, zejména ale věrných katolíků na Slovači.*“²⁰² O den později *Čech* uveřejnil jedno psaní svého čtenáře, který se vracel z jižní Moravy se zprávami od zraněných vojáků v konfliktech na Slovensku. Píše, že „*bude nutno Slovač i mravně získat. Většina Slováků je přesvědčena, že jdeme jim rozbourat kostely,*

¹⁹⁹ *Venkov*, 19. 11. 1918, roč. 13, č. 269, s. 5.

²⁰⁰ *Venkov*, 28. 11. 1918, roč. 13, č. 277, s. 3.

²⁰¹ *Venkov*, 5. 12. 1918, roč. 13, č. 283, s. 4.

²⁰² *Čech*, 23. 11. 1918, roč. 43, č. 320, s. 1.

svaté sochy a zrušit staré zvyky.“²⁰³ Reagoval tak na zboření Mariánského sloupu na Staroměstském náměstí v Praze ze začátku listopadu. Byť se mohlo jednat o zprávu zcela minoritní, katolické noviny svého čtenáře naopak stvrzovaly a dodávaly, „což, až Slováci zvědí o návrhu dra. Krejčího, vykazujícím náboženství jako povinný předmět ze středních škol. Stanou se pak vřelejšími přáteli našeho česko-slovenského státu?“²⁰⁴ Obavy to byly oprávněné, což dokládá i výsledek výzkumu Štefánikových telegramů z konce roku 1918 historikem Jiřím Kovtunem. Ten potvrzuje, že také Štefánik se ve svých telegrafech Masarykovi obával charakterem státu a jeho náboženského, de facto protikatolického, směřování.²⁰⁵ Sám Masaryk byl zastáncem odluky církve a státu. Také pro řadu jiných politiků katolicismus byl spjat s habsburským trůnem a představoval jeden z pilířů rakouské monarchie.²⁰⁶

²⁰³ Čech, 24. 11. 1918, roč. 43, č. 321, s. 3.

²⁰⁴ Tamtéž.

²⁰⁵ KOVTUN, J.: *Masarykův triumf*, s. 630-631.

²⁰⁶ Náboženství v prvních letech republiky viz. KÁRNÍK, Zdeněk: *České země v éře první republiky (1918-1938). Díl první*. Praha 2000, s. 315-326 nebo KOL. autorů (ed.): *Republika československá 1918-1939*, Praha 2018, s. 172-186, s. 328-337.

Slováci na stránkách *Gazety Podhalańskiej* a *Głosu Naroda*

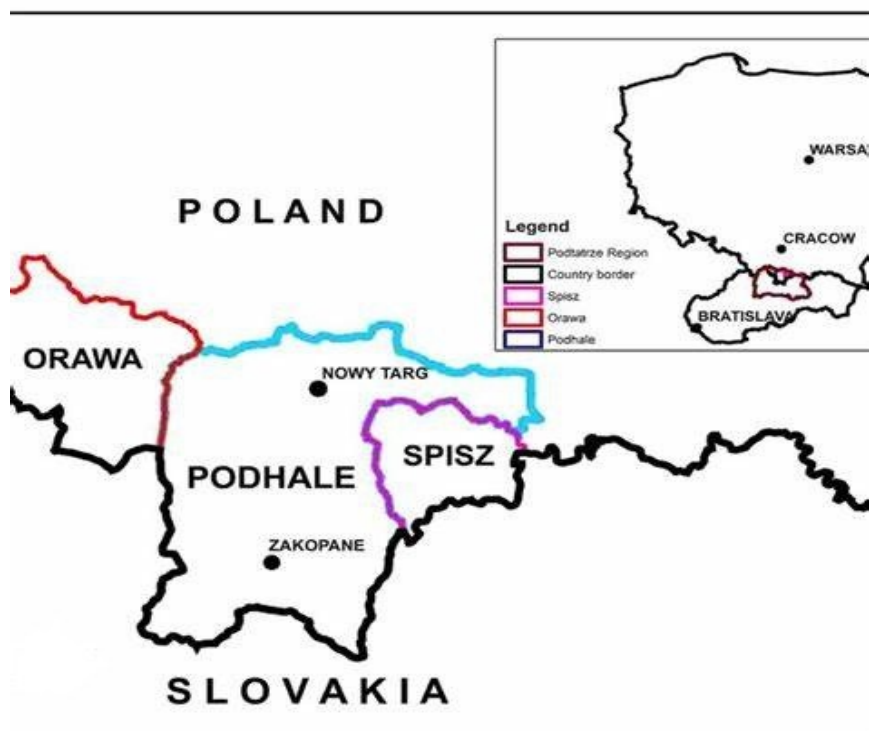
První světová válka do dějin vstoupila také jako období obrovského propagandistického přetlačování. Každý stát a každé zájmové uskupení chtělo nejen vyhrávat na frontách, ale taktéž v rovině propagandy. Dnešní území Polska se ocitlo hned v několika zájmových sférách. Svůj příznivý obraz se zde snažily podpořit centrální mocnosti Rusko, Německé císařství a Rakousko-Uhersko. Uvedené mocnosti navíc samy nebyly zcela ve shodě v otázce budoucího polského státu.²⁰⁷ Z druhé strany sem pronikala propaganda Velké Británie a Ruska. Známa je proklamace cara Mikuláše II. polskému lidu již z 20. srpna 1914.²⁰⁸ V ní mimo jiné stály zmínky o zmrtvýchvstání polského národa, který bude obývat svůj vlastní stát pod žezlem ruského cara. Car zde ručil i svobodou vyznání, polským jazykem a vládou.

Jako účinné propagandistické médium ještě ve větší míře než film, letáky a pohledy sloužil tisk. Na území Polska bylo vydáváno několik periodik hájící odlišná spektra názorů a pohledů na válku. Naší oblastí zájmu jsou periodika, která byla vydávána nedaleko hranic budoucího československého státu. Konkrétně se jednalo o deník *Głos Narodu*, jenž byl vydáván od roku 1908 v Krakově a během války dokonce operoval i s večerním vydáním. Z toho pohledu se nám do obsahu dostalo větší množství informací, a to včetně slovenské otázky. *Gazeta Podhalańska* patřila mezi týdeníky a orientovala se na velmi důležitou oblast Podhalí. Oblast bezprostředně sousedící s Horními Uhry, jehož součástí je Spiš a Orava. Tedy zájmové oblasti jak Poláků, tak v dobovém kontextu Čechoslováků.

Na příkladu těchto dvou periodik se pokusím analyzovat recepci Slováků a ukázat do jaké míry vůbec byli zájmem polského tisku, a zdali se uvedený obraz shodoval s českým diskurzem.

²⁰⁷ Nejnovější monografie na toto téma: Kol.: *Kwestia polska w propagandzie w okresie pierwszej wojny swiatowej*, Poznań 2018. Český psaný dílo viz.: ŽUPANIČ, Jan: *Rakousko-Uhersko a polská otázka za první světové války*, Praha 2006.

²⁰⁸ ZAHRADNÍČEK, Tomáš: *Jak vyhrát cizí válku. Češi, Poláci a Ukrajinci 1914-1918*, Praha 2000, s. 45.

209

Vzpomněli jsme již na možnou neshodu v problematice slovanství a příklonu k Rusku. V čísle z 15. února 1914 *Gazeta Podhalańska* v souvislosti se sjezdem publicistů v Liptovském Mikuláše upozorňovala na „moskofilní“ charakteristiku slovenských Národních Novin. Zatímco Poláci se v *Národních Novinách* objevovali spíše v negativních konotacích. „Všechno, co je ruské, je zároveň úchvatné, krásné a svaté, o polských záležitostech se píše v *Nár. Novinách* s posměchem.“²¹⁰ Podobné připomínky vůči rusofilství se nalézaly na více místech, naopak v českém prostředí ruský antagonismus nebyl až tak výrazně akcentován.

Nejčastěji se Slováci dostával do polských novin v souvislosti s oblastmi Spiš a Orava. Jednou z hlavních otázek bylo jejich etnografické složení. Jinými slovy, ke kterému státu se mají regionu v budoucnu legitimně podstoupit. Diplomatically střet sice vypuknul až na

²⁰⁹ Na mapě jsou označené regiony Spiš, Orava, na které si kladlo národy jak Československo, tak Polsko bezprostředně po první světové válce. Zaznačené město Nowy Targ je pak místem, kde byla vydávána *Gazeta Podhalańska*. Online zdroj: https://www.researchgate.net/figure/The-Polish-part-of-the-Podtatrz-area-in-relation-to-etnographic-regions-source_fig1_318058568

²¹⁰ „Wszystko, co rosyjskie, to wielkie, wspaniałe i święte, o sprawach polskich pisze się w „*Nar. Novinach*“ najczęściej z drwinam...“ In. *Gazeta Podhalańska*, 15. 2. 1914, roč. 7, s. 6.

přelomu let 1918 a 1919, přesto se dávno předtím odehrával propagační boj o místní obyvatelstvo. Orava a Spiš byly pro budoucí státy důležité spíše z hlediska prestiže a síly než hospodářství či dopravy (jako v případě Těšínska). Regiony mohly, popřípadě sloužit jako turistická oblast.

Slovenská verze (ještě před rokem 1918) propagovaná například přes *Lidové Noviny* hlásala, že jazykem většiny lidu zde je slovenština. Zcela opačně to pochopitelně viděla polská strana. V květnu 1914 se odehrávaly slavnosti na výročí polské *Konstytucje 3 Maja*. Jedná se o významnou polskou ústavu vytvořenou na dvoře krále Stanislawa Poniatowskiego v roce 1791 a patří tedy mezi první evropské ústavy. Na slavnost přijelo mnoho osob ze Spiše a taková setkání často nabývala manifestačního charakteru. Redaktoři využívali přítomnost obyvatel Spiše k podtrhnutí jejich „polskosti“. První článek se více soustředil na popsání slavností a jednotlivých projevů vystupujících. Následující text od Władysława Mazura už otevřeněji umocňoval národnostní „strádání“ spišského lidu. „*Máme je nechat na pospas slovakizaci? Bylo by to národním zločinem, zapomenout na Oravu a Spiš. A kdo nevěří, nech ať se jede podívat na Oravu a sám se přesvědčí, že nebezpečí tam je daleko strašnější než ve Slezsku*“²¹¹ Termín „slovakizace“ vzbuzuje dojem tvrdých opatření a aktivit směřujících k „poslovenštění“ Poláků. Národnostní realita této doby v podhorských oblastech ovšem zdaleka nebyla tak vyhraněná, jak se z tisku mohlo zdát. Zaprvé národnostní otázka byla často mimo myšlenkový a zájmový rámec venkovských regionů. A za druhé, pokud aplikujeme koncept polského historika Józefa Chlebowczyka, pohraniční regiony ve střední a východní Evropě se nacházely na pomezí několika kultur, jazyků a docházelo tak k jejich promíchání, a tedy nejednoznačnosti, jakým jazykem vlastně lid hovoří.²¹² Teprve radikální nacionální strany či programy mnohdy vyvolávaly v obyvatelích pocit nutnosti „zvolit si národnost“, respektive dát svůj hlas konkrétní národnosti v poválečných plebiscitech.²¹³

²¹¹ „Czyż wolno zostawić ich na pastwę zestowaczenia? Byłoby to zbrodnią ze strony narodu, zapomnieć o Spiżu i Orawie. Kto nie wieiży, niech jedzie na Spiż, a przekona się, że niebezpieczeństwo tam daleko groźniejsze, niż na Śląsku.“ In: *Gazeta Podhalańska*, 24. 5. 1914, roč. 21, s. 2.

²¹² CHLEBOWCZYK, Józef: *Procesy narodowotwórcze we wschodniej Europie Środkowej w dobie kapitalizmu*, Varšava 1975.

²¹³ O propagandě a plebiscitu na Těšínsku blíže: JARZĄBEK, Marcin: *Czechosłowacka propaganda plebiscytowa na Śląsku Cieszyńskim, czyli jak przekonać nieprzekonanych*, in.: *Kwestia polska w propagandzie w okresie pierwszej wojny światowej*, Poznań 2018, s. 243-261.

Před nebezpečím „slovakizace“ *Gazeta Podhalańska* varovala ještě krátce po vyhlášení války Srbsku Rakousko-Uherskem. Na stejném místě se nachází údaj o údajném počtu až 250 tisíc Poláků v Horních Uhrách, o které bylo nutné se postarat.²¹⁴

Do fungování polských novin se válka samozřejmě také promítla podobnou měrou jako v případě českých. Zatímco cenzura a s tím omezené možnosti informovanosti, odchody redaktorů na frontu nebo jiná státní opatření mohly negativně ovlivňovat chod tiskového odvětví, období války pro obyvatele znamenal zvýšený zájem o dění, ať už se jednalo o politické zpravodajství či postupy na frontách. Nízké náklady distribuce a malá cena za jeden kus způsobily i několikadenní vydávání určitého periodika. Tak tomu bylo v případě *Głos Narodu*. Vedle ranního vydání bylo k dispozici i denní a večerní. *Głos Narodu* tak svojí kvantitativní převahou oproti *Gazeta Podhalańska* předložil komplexnější obraz Slováků, byť až do počátku československo-polské rozepře, Slováci vždy stály na samém okraji zájmu. V horizontu prvních tří let války bychom našli necelých deset sdělení věnovaných Slovákům.

Ještě v předválečných měsících *Głos Narodu* referoval o zámořské cestě uherského politika Károlyiho,²¹⁵ který stále neuznával požadavky slovenských reprezentantů. Referoval ale také o otevření slovenského muzea v Uherském Hradišti.²¹⁶ K této zprávě bylo připojeno poměrně rozsáhlé shrnutí historického pozadí založení slovenského muzea na území Moravy, které česká periodika nemusela svým čtenářům zcela připomínat. V textu stálo mimo jiné, že Maďaři by nikdy nedovolili otevření slovenského muzea na svém území. Jakékoliv slovenské umění, např. výšivky se na světových výstavách objevovaly vždy s maďarskými nápisy. Otevření muzea, mimo přímý dosah uherské státní moci, v moravském městě mělo ještě jeden důležitý aspekt a to československou vzájemnost. Takto se o tom psalo v *Głos Narodu*: „*Jak je známo, více než čtvrtina Moravy nepatří do českého etnografického prostoru, nýbrž do slovenského. Není skoro žádný rozdíl mezi Slováky moravskými a Slováky uherskými, co se týče jazyka, oděvu a lidových zvyčích.*“²¹⁷ A dále: „*Skutečnost, že Slováci hluboce obývají země Koruny české,*

²¹⁴ *Gazeta Podhalańska*, 2. 8. 1914, roč. 31, s. 5.

²¹⁵ *Głos Narodu*, 7. 5. 1914, roč. 104, s. 1.

²¹⁶ *Głos Narodu*, 7. 6. 1914, roč. 128, s. 4.

²¹⁷ „*Jak wiadomo, przeszło czwarta część Moraw należy wcale nie do czeskiego terytorium etnograficznego, lecz do słowackiego. Niema żadnej niemal różnicy ani w języku, an w ubiorach i obyczajach ludowych pomiędzy Słowakami morawskimi i węgierskimi.*“ In. Tamtéž.

nutí Čechy k odhodlanosti brát slovenskou otázku za svojí vlastní – starat se o Slováky, aby udrželi zásadu národní jednoty „česko-slovenské“, jak se tomu v Praze říká. Jednoduše řečeno, Slováci jsou součástí české větve.“²¹⁸ Polští redaktoři si tedy byli vědomi silnějšího spojení mezi českým a slovenským obyvatelstvem. Ale také toho, že Slováci užívali a nadále chtěli užívat svůj vlastní literární jazyk.²¹⁹ Na což narážel i Michał Jagiełło ve své monografii již při analýze literárních textů z druhé poloviny 19. století, kdy se slovensky píšící autoři nechtěli svého jazyka vzdát.²²⁰

Válečná léta 1915 a 1916 představovala nejnižší kvantitu informací o Slovácích. Důvodem byl opět válečný stav a tvrdá cenzura. Krakovský deník *Głos Narodu* po vypuknutí války referoval stručně o loajalitě a odvaze slovenských vojáků, což podtrhával slovy poslance Juriga, který několikrát během války vystoupil s výroky potvrzujícími slovenskou jednotu s uherskou korunou. *Gazeta Podhalańska* 17. září 1916 zas informovala o smrti velkého slovenského národovce a spisovatele Svetozára Hurbana Vajanského (tedy měsíc po faktickém úmrtí).²²¹ Mimo to ovšem pro polské noviny nebyli Slováci vyhledávaným tématem. Mnohem větší informovanost byla kladena ukrajinskému národnímu hnutí, které vystupovalo zároveň i jako konkurent a rival polské otázky. Ukrajinské aktivity navíc byly více dynamické než slovenský politický život v zalitavské části monarchie. Pro kontext polsko-ukrajinského soupeření je nutné zmínit akt císaře Františka Josefa I. na počátku listopadu 1916 o přidělení autonomie rakouské Haliči (polsky Galicja). Proklamace však blíže nespecifikovala národnostní uspořádání a správu Haliče, byť zrovna to bylo jak pro polskou, tak ukrajinskou stranu klíčové a zkomplikovalo to vzájemné soužití v poválečné východní Evropě.²²²

²¹⁸ „Fakt, że Słowacy sięgają tak daleko na ziemię korony czeskiej, zmusza wprost Czechów uważać kwestyę słowacką za swoją własną, opiekować się Słowakami, żeby utrzymać zasadę jedności narodowej „czesko-słowiańskiej”, jak to w Pradze nazywają, a co oznaczać ma jedność narodową Czechów ze Słowakami, czyli poprostu zasadę, że Słowacy są jednym ze szczepów czeskich...” In. Tamtéž.

²¹⁹ „...zgadzają się na terminologię „czesko-słowiańską, ale...używają swego własnego języka literackiego.“ In. Tamtéž.

²²⁰ Viz. jeden z dobových citátů z polských pramenů pramenů: „Z tejto rozličnými jazykmi hovoriacej masy, ktorá ešte do roku 1848 a i neskor používala v literatúre jazyk český, má sa teraz vytvoriť jazykovo a politicky celistvý národ slovenský.“ In. JAGIEŁŁO, Michał: *Slováci poľskými očami II. diel*, Nowy Targ 2014, s. 60.

²²¹ *Gazeta Podhalańska*, 17. 9. 1916, roč. 38, s. 6.

²²² K válečnému programu Poláků a Ukrajinců viz. ZAHRADNÍČEK, Tomáš: *Jak vyhrát cizí válku. Češi, Poláci a Ukrajinci 1914-1918*, Praha 2000.

Od jara roku 1917 se datuje sebevědomější politika národních hnutí, která cítila i podporu dohodových států. Symbolickým ovšem i praktickým předělem pak bylo Wilsonových čtrnáct bodů z ledna roku 1918, kde se mluvilo o zřízení polského státu a právu na sebeurčení. Změnu narativu zaznamenal *Głos Narodu* například při projevu poslance Jurigy před maďarskými poslanci, v němž přečetl dopis vojáka ve slovenském jazyce. Tento výstup se nesetkal v parlamentu s velkým nadšením: „*Když začal předčítat slovenskou pohlednici, vzedmul se velký hluk na levé straně a ve středu. Zazněly výkřiky: Maďarsky! Maďarsky!*“²²³ Pro polského čtenáře jistě muselo být cenné i přepis následné diskuse ohledně užívání specifického jazyka v uherském parlamentu. Juriga na námitky odpovídal velmi konstruktivně a nadále hájil slovenskou řeč. Poukazoval například na možnost projevu v němčině, francouzštině a angličtině (zde se jednalo dokonce o jazyky nepřátelských států).²²⁴

Maďarskou nelibost vůči všemu slovenskému, stejné periodikum ještě doložilo o týden později menším článkem o stavu škol se slovenskými dětmi. V okresech s většinovým obyvatelstvem slovenským (padesát osm okresů) se mělo nacházet třicet tři středních škol s výukou pouze v maďarštině. Následně i slovenské lidové školy musely podle školských zákonů ministra Apponyiho z roku 1907 vyučovat maďarštinu v kvótě osmnácti hodin týdně. Slovenština dokonce i v prvních dvou ročnících vystupovala pouze jako pomocný jazyk.²²⁵ Mateřský jazyk hrál velkou roli pochopitelně i pro polské obyvatelstvo, jenž často proti své nelibosti čelilo dominantnějšímu německému a ruskému jazyku.

Nelze zcela tvrdit, že by uherský stát se svojí politikou čelil výrazné kritice z polské strany, jako tomu bylo v případě českých médií. Polsko-uherské vztahy se odehrávaly většinou v pozitivním světle. Polské legie se dokonce zapojily po straně Maďarů do uherského povstání z revolučních let 1848 a 1849. Veřejnosti bylo také známé přísloví „*Węgier, Polak dwa bratanki!*“²²⁶ Kořeny přísloví sahaly nejspíše do 18. století. Avšak uherská státní ideologie nemohla nalézt úplné pochopené na polské straně, v momentě, kdy sami Poláci byly v područí jiných mocností. Poválečný vývoj naopak můžeme charakterizovat jako

²²³ „*Gdy odczytywać zaczął słowacką kartkę korespondencyjną, wszczął się piekielny hałas na lewicy i w centrum. Zahigczały okrzyki: Po węgiersku! Po węgiersku!*“ In.: *Głos Narodu*, 21. 2. 1917, roč. 45, s. 3.

²²⁴ Tamtéž.

²²⁵ *Głos Narodu*, 27. 2. 1917, roč. 49, s. 2.

²²⁶ JAGIEŁŁO, M.: *Slováci poľskými očami*, s. 124.

období užších vztahů mezi Polským státem a výrazně oslabeným Maďarskem.²²⁷ Historik Hronský okamžik vzniku nových států komentoval následovně: „*Polsko by na juhu svojich hraníc radšej uvítalo Maďarsko a v podstate bolo aj proti tomu, aby sa Slovensko stalo súčasťou čsl. štátu.*“²²⁸

S blížícím se koncem války rostla i pozornost vůči česko-slovenské spolupráci a ochotě jít společnou cestou. Podobný přístup aplikovaly Slovinci, Chorvaté a Srbové, formou jihoslovanského národa. „*Czesi i Słowacy pragną zjednoczenia...*“, stálo v červencovém vydání podhalského týdeníku z roku 1917, prozatím ještě s dodatkem „*pod Habsburgami.*“²²⁹ Jednalo se už o dobu po významném státoprávním prohlášení Českého svazu, v němž se otevřeně přihlásil o demokratický český stát s československým národem.²³⁰ O několik měsíců později se nám v druhém sledovaném periodiku poprvé objevily informace o zakládání československých legií. „*Česko-slovenská delegace složená z několika set delegátů ze všech států Ameriky, přijala následující rezoluci: Američtí Češi a Slováci, kteří žijí v této zemi se rozhodli dobrovolně odjet do Francie a vytvořit tam česko-slovenskou armádu.*“²³¹ O něco později redaktoři novin referovali o prvních vojenských střetech a operacích legií. „*Revolta vojsk česko-slovenských, které míří do Vladivostoku [...]. Češi i Slováci kladli značný odpor vůči rudé armádě, která je chtěla odzbrojit.*“²³²

Ve všech případech uvedených výše je nutné si všimnout formy a podoby, s jakou se „československý“ národ a legie objevovaly. V českém tisku bylo zvykem užívat takové označení dohromady, bez pomlčky, obzvláště pokud jsme se dostali do roku 1917 a dále. Český mediální diskurz tím směřoval k vyjádření jasné jednoty a nutnosti společného postupu dvou národů, které byly vlivem historického vývoje (dočasně) odděleny. A to jak

²²⁷ K revizionistické politice Maďarskem bezprostředně po konci války viz.: MICHELA, Miroslav: *Pod heslom integrity: slovenská otázka v politike Maďarska 1918-1921*, Bratislava 2009.

²²⁸ HRONSKÝ, Marián: *Trianon. Vznik hraníc Slovenska a problémy jeho bezpečnosti (1918-1920)*, Bratislava 2011, s. 309.

²²⁹ *Gazeta Podhalańska*, 1. 7. 1917, roč. 27, s. 1.

²³⁰ Viz. výše s. 40-41.

²³¹ „*Czesko-słowacki mityng, złożony z kilkuset delegowanych ze wszystkich Stanów Ameryki powziął następującą rezolucję: Amerykańscy Czesi i Słowacy, zamieszkali w tem państwie, postanawiają dobrowolnie udać się do Francji i utworzyć tam czesko-słowacką armię.*“ In.: *Głos Narodu*, 19. 3. 1918, roč. 64, s. 1.

²³² „*Rewolta wojsk czesko-słowackich... Czesi i Słowacy stawili zacięty opór czerwone gwardyi, która chciała ich rozbroić.*“ In.: *Głos Narodu*, 6. 4. 1918, roč. 119, s. 3.

pro domácí audienci, tak pro veřejnost a vrcholné politiky mimo rakouskou monarchii. Polský tisk od počátku reflektoval program „česko-slovenského“ národa spíše pragmaticky. Ale i díky němu si můžeme potvrdit důležitost legií v kontextu první světové války a vytváření suverénního státu. Legie se zejména během měsíce června, července a srpna dostávaly do světového tisku poměrně často a povědomí o československé otázce, a de facto národu, rostlo. Navíc bylo nyní zcela patrné, že Čechoslováci stojí proti Německu a Rakousko-Uhersku. Jeden rozsáhlejší článek pojednával o soupeření „Czecho-Słowaków“²³³ v Rusku proti rudé armádě vedené Lvem Trockým. Pro naše účely není opět nutné specifikovat válečnou genezi „czesko-słowackich oddziałów.“²³⁴ Výstižný je následující citát, který ponechám rovněž v originále pro lepší představu. „*W ten sposób akcja wojsk czesko-słowackich stała się jakby czynnikiem międzynarodowym.*“²³⁵

Když se nyní vzdálíme od krakovského *Głos Narodu*, pro něhož legie Čechů a Slováků byly ústředním tématem spjatým se slovenským obyvatelstvem, redaktoři *Gazeta Podhalańska* si do října ještě zcela neuvědomovali riziko, že na jižních hranicích může vzniknout nový stát, který bude konkurentem Polska při poválečném utváření hranic států. Alespoň dle kvantitativního měřítka zpráv ohledně možné absence Oravy a Spiše v budoucím polském státě. Tím je myšleno, že až do listopadu to nevystupovalo jako zásadní problém. Ve vydání z 27. října 1918 s titulním nápisem „*Ku nowej Polsce*“²³⁶ se mimo jiné psalo: „*V takovém případě [v duchu práva na sebeurčení] musíme vyjádřit naději, že o polské vesnice v Trenčínské stolici, na Oravě a Spiši nikdo cizí nevztáhne ruku. Ostatně i Maďaři se snaží zabránit rozdělení a závislosti na Rakousku. Z toho důvodu připravovali vyhlášení nezávislosti a nedělitelnosti svého území.*“²³⁷ Během následujících měsíců až let probíhala velká diplomatická a propagační válka o uvedené regiony včetně Těšínska.

Naše časová výseč nám umožňuje zaznamenat počáteční polský narativ během listopadu a prosince roku 1918. Rozsáhlé agitační číslo z 10. listopadu obsahovalo

²³³ *Głos Narodu*, 26. 6. 1918, roč. 138, s. 2.

²³⁴ Tamtéž.

²³⁵ Tamtéž.

²³⁶ *Gazeta Podhalańska*, 27. 10. 1918, roč. 43, s. 1.

²³⁷ „*Przy tej sposobności musimy wyrazić nadzieję, że o polskie wsi w Trenczyńskim, na Orawie i Spiżu nikt obcy nie wyciągnie ręki. Tymczasem Węgry sami chcąc uchronić się od podziału i zależność od Austrii przygotowują ogłoszenie niezawisłości i nienaruszalności swego państwa.*“ In.: Tamtéž, s. 3.

několik rovin. Jisté pasáže ostentativně dávaly najevo údajné přání a smýšlení uherských Poláků, kteří nepožadovali nic jiného než připojení se do katolického Polska. Jiné formulace se zas přímo obracely na Poláky, aby nezapomněli na svoji „polskost“ a dopomohli tak k úplnému sjednocení všech Poláků. Stať *Gazety Podhalańskiej* s názvem „*Braciom Słowakom*“ velmi smírným jazykem, připodobňovala situace obou národů: „[...] *i Wy jeste ze sebe strhnuli okovy a navždy jeste se tak zbavili strašného maďarského útlaku. My též, po tolik let trpěli v bídě, bojovníci za svobodu, hluboce prožíváme tuto radostnou chvíli.*“²³⁸ Aby se pak v hlavní části sdělení mohla přímo obracet k polskému lidu: „*I teros bardzo słuchojcie, co wom powiem. Co słobodno naszym bratom Słowiakom, to musi byc nom słobodno. Oni sie oderwali od uherskiej krainy, złoncyli sie z cechami. Jeżeli sie oni oderwali, to oderwali i nos, bo my do tego czasu razem żyli.*“²³⁹ Komentovala *Gazeta Podhalańska* společné soužití, které ani v minulých poměrech nebylo zcela vyhovujícím. „*My Polocy; psuli nos długu, chcieli nas zmadiaryzować mieliśmy sie stać Słowiakami, coby my sie złoncal z Cechami albo ze Słowiakami.*“²⁴⁰

Pohraniční situace na severu dnešního Slovenska ke konci roku 1918 ještě nedosahovala takové míry napětí jako v následujících letech, byť již od prosince sem proudil zvýšení počet polských vojáků, což vyvolávalo znepokojení na československé straně. Ta se rovněž obávala maďarských snah o vojenském obsazování bývalých částí svatoštěpánské koruny.²⁴¹

O zvyšování napětí neusilovala ani *Gazeta Podhalańska*, která spíše kalkulovala se vzájemnou dohodou mezi Poláky a Slováky, samozřejmě v prospěch polského státu. Uvedená prohlášení obracející se na Slováky nebyly výjimkou. Níže ocitujeme další „bratrské“ prosby ponechané opět v originále pro pochopení i malých jazykových nuancí: „*Do was, w pierwszym rzędzie, zwracamy się z życzeniami, najbliżsi nasi sąsiedzi, bracia Słowacy. Najnieszcześniejszy z pośród plemion w granicach byłego królestwa węgierskiego [...] Chcemy jak najlepsze stosunki nawiązać z narodem słowackim, najbliższym nam i położeniem i mową,*“ jak ale dále týdeník konstatuje, „prawa górali

²³⁸ In.: *Gazeta Podhalańska*, 10. 11. 1918, roč. 45, s. 3-4.

²³⁹ Tamtéž, s. 4.

²⁴⁰ Tamtéž.

²⁴¹ HRONSKÝ, M.: *Trianon*, s. 79-81.

polskich do polskości są święte. Byliśmy ich rzecznikami i obrońcami, musicie je i wy, bracia Słowacy uznać, musi i świat o nich wiedzieć.“²⁴²

Gazeta Podhalańska překládala kladný obraz Slováků – jak Slováci, tak Poláci nemohli plně rozvíjet svoji kulturu ani jazyk v Horních Uhrech a do jisté míry se navzájem prolínali. Jejich národní hnutí usilovala o stejnou věc. Po rozpadu Rakouska-Uherska se tento horský region ocitl na pomezí dvou nových států, které najednou vystoupily s protichůdnými požadavky.

Menší sondou do budoucího vývoje a příprav na plebiscit v letech 1919 a 1920 poskytl druhý analyzovaný polský deník. 14. listopadu vyšel článek ostře namířený proti Čechům, s podtitulkem *Český imperialismus*.²⁴³ V něm byla démonizována česká „rozpínavost“ nejen vůči spornému pohraničí, ale také vůči slovenskému národu, který byl do jisté míry varován, či přímo nabádán k přehodnocení dosavadního směru. „*Slováci nejsou Češi. Na to by se nemělo v Praze zapomínat. Po osvobození se od maďarského jha, mnoho Slováků hledalo u českých sousedů útěchu. Současně s tím však nepochybně chtějí rozvíjet svou vlastní národní individualitu, k čemuž mají všechny podmínky, a nikoliv utápět se v jakémkoli, byť i sebebližším moři.*“²⁴⁴ Velmi útočnou rétoriku uzavíral, že „*sami Slováci si dokáží představit, jaké krásné příležitosti na ně čekají ve společném bytí s národem, pro kterého jsou Wilsonovy body už dnes pouhou frází!*“²⁴⁵

V kontextu prvních týdnů samostatného československého státu se ještě nedalo mluvit o výraznějším národnostním napětí mezi Čechy a Slováky, přestože slovenské autonomistické hnutí de facto od roku 1919 vznášelo požadavky na autonomii obsaženou v Pittsburské dohodě. Nejprve bylo ovšem nutné dostat pod svoji správu vytyčená území a zamezit případnému maďarskému oporu. Přesto se už údajně měly objevovat další a další problémy česko-slovenského soužití. Dokonce se měli Slováci dožadovat úplné samostatnosti od Čech a vyjednávat o ní se západními spojenci. Autor těchto názorů se ještě zmiňoval o jistém „*posłowy republiki słowackiej*“ dr. Karolu Bulisovi, jenž měl

²⁴² *Gazeta Podhalańska*, 15. 12. 1918, roč. 50, s. 2-3.

²⁴³ *Głos Narodu*, 14. 11. 1918, roč. 256, s. 1.

²⁴⁴ „*Słowacy nie są Czechami. O tem nie powinno się zapominać w Pradze. Po wyzwoleniu się z jarzma mađziarskiego Słowacy, którzy szukali u czeskich pobratyanców otuchy w ucisku, zechcą niewątpliwie rozwinąć swą własną narodową indywidualność, do czego posiadają wszelkie warunki, a nie tonąć w jakiegokolwiek, choćby najbliższem sobie morzu.*“ In.: Tamtéž.

²⁴⁵ Tamtéž.

projednávat samostatnost u uherského předsedy Károlyiho.²⁴⁶ Bulissa vedl i slovenskou delegaci mířící do Varšavy v březnu 1919, která měla Polákům představit plány slovenského separatismu.²⁴⁷ Propojenost polské a maďarské protičeské kampaně nebyla výjimkou a našli bychom řadu demonizujících zpráv iniciovaných budapešťskou iredentou.²⁴⁸

Výše uvedené citáty samozřejmě nemusejí reprezentovat většinový názor polského obyvatelstva, redaktoři měli svým způsobem „povinnost“ hájit polské zájmy a utvářet pro ně příznivý narativ, tak jako čeští a slovenští redaktoři. Při pohledu do českých a slovenských médií v této době bychom nenalezli zcela odlišný přístup. Protipolská periodika jako *Naša Orava* nebo *Tatra* využívala podobné propagandistické obraty, v kterých útočila na polskou aristokracii, finanční zadluženost či židovské minority.

K plebiscitům nakonec nedošlo, celý spor o Oravu a Spiš skončil v arbitrážním řízení, kde se 28. července na konferenci ve Spa rozhodlo o podobě hranic. Obě strany podobu hranic následně stvrdily svým podpisem.²⁴⁹ Menší úpravy probíhaly i v následujících letech, přičemž se hlasitě ozývala zejména slovenská strana, která měla pocit, že československá reprezentace vyměnila větší část Těšínska za některé slovenské obce na Oravě a Spiši. K vyhrčenější situaci jako v letech 1919-1920 ovšem nedošlo a hranice zůstaly stabilní až do roku 1938.

²⁴⁶ *Głos Narodu*, 17. 12. 1918, roč. 284, s. 1.

²⁴⁷ Viz: MICHELA, Miroslav: *Pod heslom integrity: slovenská otázka v politike Maďarska 1918-1921*, Bratislava 2009, s. 28-29 a 60-68. Celá publikace předkládá i hlubší obraz maďarsko-polské spolupráce v prvních poválečných letech.

²⁴⁸ HRONSKÝ, M.: *Trianon*, s. 329.

²⁴⁹ K podrobnějšímu pohledu viz. HRONSKÝ, M.: *Trianon*, s. 308-369 a MICHELA, Miroslav: *Pod heslom integrity*, Bratislava 2009.

Nakładem Podhalańskiej Spółki Wydawniczej w Nowym Targu.

„Gazeta Podhalańska” wychodzi na każdą niedzielę.

Adres redakcyi i administracyi: Nowy Targ, RYNEK 4. I p. — Rękopisów nie zwraca się, listów nieopłaconych nie przyjmuje się. Do listów wymagających od powiedzi, należy dołączyć markę na odpowiedź. Reklamacye (nie-eksktywne) są wolne od opłaty pocztowej. — „Gazeta Podhalańska” kosztuje na cały rok: w Ga licyi i Austro-Węgrzech 10 kor., w Królestwie Polskiem z Rosyji 5 ruble, w W. Księstwie Poznańskiem i w Niemczech 8 marek, w Ameryce 3 dolary. Numer pojedynczy 20 hal.

Rozbiór Węgier i sprawa polska na Węgrzech.

W tych dniach zaszedł wypadek niezmiernie ważny dla przyszłości Słowaków na Węgrzech, obchodzący Polaków tem żywiej, że odtąd nie z państwem węgierskiem lecz z państwem czesko-słowackim będziemy sąsiadować. Oto z polecenia rządów koalicyi muszą Węgrzy opuścić wszystkie północne zupaństwa, w których mieszka ludność słowacka.

Rozbiór Węgier jest faktem dokonany. Po zajęciu południowych części na rzecz południowych Słowian a Siedmiogrodu przez Rumunów, przychodzi kolej na spełnienie odwiecznych dążeń słowackich. Słowacy są odtąd wolni i niepodlegli. Łącznie z Czechami utworzą państwo osobne, które od zachodu i południa będzie tykać naszych granic.

Za straszny ucisk narodów, żyjących w obrębie korony św. Stefana, za tłumienie na waór pruski

wszelkich najdrobniejszych dążeń i pragnień narodowych — spotyka dziś Węgrów straszna lecz zasłużona kara. Musiały mimo wybiegów hr. Karolyego ze zwycięstwem koalicyi pęknąć kajdany, jakimi rządy magnatów i zdydziałych szowinistów opłatały niemadziarskie narody. Musiała zaświtać niewolniczo ujarzmionym niemadziarskim ludom jutrzienka swobody.

Do was, w pierwszym rzędzie, zwracamy się z życzeniami, najbliżej nasi sąsiedzi, bracia Słowacy. Najnieszczęśliwszy z pośród plemion w granicach byłego królestwa węgierskiego narodził się męczenników za rodzinny język i narodowe uczucia! Któż lepiej pojmie dziś twe dni radości, jak nie my Polacy, których gnioł kuut rosyjski, których dzieci bito za polski pacierz w pruskiej szkole, których

Podpisujcie! 5% polską pożyczkę państwową
w Powiatowej Kasie Oszczędności w Nowym Targu.

²⁵⁰ Číslo *Gazety Podhalańskiej* z 15. prosince 1918 s pojednáním nazvané *Rozbití Uher a polská věc v Uhrách*. Autoři článku se obraceli na Slováky s prosbou o spravedlivé rozřešení otázky společných hranic. I Polsko mělo mít stejná práva na začlenění do svého státu, ty regiony, kde převládalo polské obyvatelstvo. Jedině to mohlo, dle autorů, zaručit vstřícné vztahy (viz. následující strana). Online zdroj: https://www.jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/85229/edition/78717?search=cmVzdWx0cz9xPVMIQzU1OjJvd2FjeSZhY3Rpb249U2ltcGxLU2VhcmNoQWN0aW9uJnR5cGU9LTYmcD0xJnFmMT1yb290X2lkOjg0MjgyJnFmMj1EYXRlX3JhbmdlOjE5MTQwMTAxfjE5MTgxMjMxJnNmPURhdGU&format_id=2.

synów obłudnie wynaradawiano w zaborze austriackim. Więc my sąsiedzi najbliżsi ślemy wam serdeczne „niech Bóg szezęści“ w dniach wolności.

Upadek Węgier i nam rozwiązuje usta. Mówimy o nas garstce, którzy stał, z północnej strony Tatr i Babiej nieśliśmy między górali polskich na Węgry polskość. Że niedaremna była nasza praca uśmiechem politowania zbywana przez Madziarów, nawet przez was, a nawet przez samych Polaków — świadczy dziś wola uświadomionej części górali polskich na Orawie i Spizu, wola przyłączenia się do Polski. Że nieświadomionych Polaków jest sporo nie przeczymy, ale i wy wśród waszego ludu sporo takich macie, którzy mimo upadku Węgier do ostatniej chwili byli „madziaronami“. Nie szliśmy w naszej pracy z pomocą rządowi madziarskiemu. Szliśmy własnym torem, i gdyby rząd ten przypuszczał kiedykolwiek, że skromna robota lat paru wyda owoce w postaci Rady Narodowej Górno-orawskiej lub licznych deputacyi ze Spiza, głoszących się za Polską, nie zezwoliłby nam nigdy na wysyłanie naszej gazety na Węgry, zmiotłby nas, jak tylu innych opornych. Wybraliśmy drogę pośrednią: zgody rządu, niewystępowania przeciw niemu, aleśmy zarazem nigdy nie dali się nakłonić do służenia mu przeciw słowackiemu narodowi. A propozycje były i to wcale ku zając. Ale nie nam Polakom iść w obcą służbę przeciw bratniemu narodowi. Staro mieliśmy ze słowackimi gazetami co niemiarą. Szkoda było drażnić się wzajemnie, żal nam tylu niepotrzebnych sporów, ale dlaczegoż nie chciano uznać naszych praw szerzenia polskości wśród polskiego ludu, dlaczego nas zawsze z krzywdą dla nas uważano za najemników węgierskiego rządu? Czy dlatego, że ten rząd śledził nas mimo nadzwyczajnej lojalności, dla wszystkiego, co węgierskie, że prześladował pierwotnie naszych czytelników, na co mamy dowody i dokumenty, że wysyłał przebranych po cywilnemu oficerów żandarmerji za księdzem tu w Nowym Targu mającym w r. 1913 patryotyczne kazanie, do czego się ów oficer w tych dniach przyćnięty do muru przyznał? Czy dlatego, że szpiegowano nawet naszego zasłużonego działacza, którego wy sami uważaliście za zaciętego Madziara? Czy dlatego, że w czasie wojny ten rząd wydelegował pewnego węgierskiego uczonego, znającego nasz język, dla zbadania naszego przyjaznego stanowiska dla koalicji, za co zresztą cierpieliśmy i ze strony rządu austriackiego — i niestety samych Polaków austrofilskiej orientacyi — niemałe przykrości.

Prawa górali polskich do polskości są święte. Byliśmy ich rzecznikami i obrońcami, musicie je i wy, bracia Słowacy uznać, musi i świat o nich wiedzieć. Nie zasypiamy naszej sprawy — niech odgłos jej dotrze tam, gdzie się układać będzie no-

wa mapa Europy. I od uznania przez was praw Polski do braci naszych w północnych Węgrzech, praw historycznych i etnograficznych, praw stanowienia narodu o sobie, zależać będzie w przyszłości nasz wzajemny sąsiedzki stosunek. Nie chcemy sporów o międzę. Chcemy jak najszczerze stosunki nawiązać z narodem słowackim, najbliższym nam i położeniem i mową. Nie będą one możliwe, je eli nie będzie wymierzona sprawiedliwość Polakom na Węgrzech, jeżeli oni pozostaną poza obrębem swej macierzy Polski.

Z wiarą, że nie będzie między nami zatargu o granice, że tylko po swoje każdy sięgnie — możemy na gruzach królestwa Węgier budować przyszłość obu narodów.

Jaz

Wojskowe Dowództwo powiatu w Nowym Targu.

L. 524.

L. prez. 542.III.

OGŁOSZENIE

dnia 30 listopada 1918.

Rozkaz 17 Dowództwa Okręgu Generalnego w Krakowie nakazuje:

Wszyscy żołnierze urodzeni w latach 1883-1900 którzy się samowolnie z wojska oddalili, zgłaszać się mają natychmiast do przynależnych oddziałów; w przeciwnym razie będą jako dezercerzy oddani sądom wojskowym.

Fabryki i przedsiębiorstwa nie mogą aż do demobilizowania przyjmować żołnierzy poniżej 35 roku życia do warsztatu jako robotników, ani też tychże reklamować.

Żołnierze posiadający reklamacje „B“ austriackie są zwolnieni do dnia 31 grudnia 1918

Termin dalszego przedłużenia tychże reklamacji będzie w swoim czasie opublikowany.

Dowództwo Generalnego okręgu w Krakowie zamierza udzielić wszystkim po powrocie do swych oddziałów czterotgodniowego urlopu wraz z poborami.

Tym, którzy się bezwzględnie nie stawiają, jako dezercerom, nie będą przysługiwały prawa urlopów i związanych z nimi poborów.

Naczelnicy gmin powiatu Nowy Targ mają baczyć jak najściślej, by żołnierze roczników 1883-1900 którzy samowolnie swe szeregi opuścili natychmiast zgłosili się w Nowym Targu w Biurze Ewidencyi Wojsk Polskich Sokoła L. 6

Nowy Targ, dnia 10. grudnia 1918

Dowódzca powiatu:

Dzdzisław Spilka

Kpt. mp.

Závěr

V této práci jsem se zabýval obrazem Slováků v českém a polském tisku během let 1914 až 1918. Nesledoval jsem pouze politickou linii, ale také kulturně-společenské aspekty zachycené na stránkách novin. Výzkum pěti periodik, včetně dvou polských mi pomohl zachytit komplexnější schéma vyobrazování Slováků a poukázat na rozdílné přístupy jednotlivých novin.

Vznik Československa 28. října 1918 nebyl na počátku války ani dlouho poté samozřejmou věcí. Přesto se nedala popřít vzájemná blízkost obou národů, ať už geografická či jazyková. V průběhu „dlouhého“ 19. století vznikala i konkrétní společenská uskupení. Jednalo se např. o studentský spolek *Detvan* nebo *Československou jednotu*, která kromě podpory slovenských studentů pořádala besedy a přednášky o Slovácích v Horních Uhrách. Česká solidarita ke Slovákům vznikala i pod vlivem slovakofila Karla Kálala a kněze Aloise Kolíska.

Hlavní narativní linie v českém tisku kladla důraz na nutnou bratrskou pomoc. Slovenský národ, dle narativu, byl po dlouhá staletí utlačován maďarskou národnostně netolerantní politikou, jež měla navíc po rakousko-uherském vyrovnání vzestupnou tendenci. Bez české pomoci by Slováci byli postupně asimilováni do maďarského národa, čemuž odpovídaly také reformy v oblasti výuky pro podpoření maďarštiny. Sounáležitost ke Slovákům musela logicky vést ke kritice Maďarů a jejich uherské státní ideologie, jež se shodovala s maďarskou. Nelze ani opomenout pokračující česko-německé soupeření, kde právě se čeští politici snažili prosadit český národní program. Trochu stranou stálo periodikum *Čech*, které Slováky podporovalo především na základě katolicismu, tedy dominantní konfesí mezi slovenským obyvatelstvem. Zároveň pak byla z obsahu *Čechu* patrná kritika nacionalismu a národního soupeření. A to zejména během roku 1918, kdy došlo k výrazné proměně politického kurzu dohodových mocností vůči "malým" národům.

V předválečných měsících roku 1914 probíhalo mnoho kulturních událostí, které český tisk refleктоval. I při líčení průběhu besed, slovenských večerů nebo otevírání Slováckého muzea v Uherském Hradišti, byla patrná hlavní narativní linka – zobrazit Slováky jako venkovské méně vyspělé obyvatelstvo závislé na vnější pomoci. Setkání byla podpořena tradičními slovenskými zpěvy a tanci. Slovenské umění pak bylo charakterizováno

výšivkami a tradičními venkovskými kroji. Taková lidová kultura a způsob života byly protipólem industrializovaných Čech s politicky občanskou společností.

Po vypuknutí války 28. července 1914 zasáhla do fungování všech novin cenzura, která silně zredukovala možné zmínky o Slovácích. Cenzura naopak vyzdvihovala soudržnost všech národností uvnitř monarchie a jejich válečné nadšení. Volnější produkce byla umožněna s nástupem nového císaře Karla I. v listopadu 1916. Podstatným milníkem při reflexi Slováků bylo prohlášení *Českého svazu* v květnu 1917, v němž se čeští politici přihlásili k společnému státu se Slováky. Právě *Lidové noviny* a *Venkov* nejaktivněji prosazovaly český národní program a historické hranice Koruny české, v rámci ní měly nově být připojeny i Horní Uhry.

Od toho okamžiku bylo důležité stvrdit jednotu Čechů a Slováků formou jediného „československého“ národa, čemuž nejvíce přispívali legionáři bojující na straně Dohody. To vedlo k částečnému nahrazení označení Slovák a slovenský, termíny Čechoslovák a československý. Samotní Slováci se dostávali do tisku především kvůli silné maďarské propagandě, která poukazovala na rozdílnost slovenského obyvatelstva od českého. Zde stále panovala kontinuita narativu o uherské utlačovatelské politice. Uhersko zároveň stálo jako jeden z odpůrců českého programu (podobně jako Němci), které mohlo zabránit spojení Čechů a Slováků v jeden státní útvar.

Po konci války nedošlo k přerušení základní interpretační linie českého tisku. *Lidové noviny* a *Venkov* pouze nahradily český emancipační program za již ustanovený československý stát, v kterém však Slováci stále potřebovali pomoc. Stále byli ohrožováni maďarskou propagandou, a dokonce i vojsky. Skeptický pohled na nový stát se projevoval v *Čechu*, jehož redaktoři vznášeli obavy o správnosti náboženského směřování státu. Plánovalo se omezení výuky náboženství a odluka církve od státu. V takovém případě *Čech* pochyboval, zdali se Slováci opravdu vydali správným směrem. Avšak pouze hlubší analýza *Čechu* v pozdějších letech by ukázala detailněji, nakolik jeho personální agenda přijala nový stát za správný a legitimní krok.

Vybraná polská periodika před rokem 1918 minimálně referovala o Slovácích. A to pouze v kontextu uherské nebo české politiky. Narativní linka byla velmi podobná té české, tedy Slováci pod maďarskou vládou mají silně omezený prostor pro rozvíjení svého jazyka a

kultury. Jak bylo patrně z kapitoly o slovensko-polských vztazích, polská reprezentace se před válkou v malé míře orientovala na Horní Uhry, kde polské obyvatelstvo nebylo tak zastoupeno. Z kulturních vztahů pouze literární kritik a jazykovědec Jozef Škultéty představoval významnou slovenskou osobnost, která udržovala styky s polským světem.

Větší zájem o Slováky měl svůj počátek až v sporu o hranice mezi nástupnickými státy. V *Gazetě Podhalaňské a Głosu Narodu* se hájil polský národní program, který si za cíl kladl sjednocení všech Poláků do jednoho celku pod svojí vlastní vládou. Dokud Slováci nevystupovali jako překážka, byli líčeni z perspektivy slovanských bratrů, jimž maďarská politika nedovoluje větší národnostní vývoj. Důležité je zmínit, že noviny neztotožňovaly Slováky a Čechy jako jeden národ, který by byl pouze oddělený do více státních celků, jako v případě Poláků. Upozorňovaly na jejich směřování do jednoho státního celku, ale nikoliv jako formou „znovuzkříšeného“ československého národa. Tento pohled se promítl do klíčového období v listopadu a prosinci roku 1918 a sporem o území Spiš a Oravu. Na stránkách novin se odehrávala národnostní propaganda, pro niž bylo hlavní ukázat oprávněnost Poláků na tato sporná území. Vyskytovaly se údaje o počtech obyvatel nebo se upozorňovalo na jejich předchozí strádání pod uherskou korunou. Dokonce se v některých číslech objevilo spojení „slovakizace“ Poláků a přílišný „český imperialismus“. V posledním bodě se zároveň prolínala maďarská propaganda, která částečně spoléhala na polskou pomoc v získání zpět svých historických hranic.

Výsledky analýzy zároveň ukázaly tisk jako aktivního činitele prosazujícího svůj ideologický rámec, který se často prolínal s národní emancipací uvnitř regionu. Noviny tedy nebyly pouhým nositelem informací, ale snažily se ovlivňovat veřejně mínění. Napomáhaly utvářet specifickou společenskou atmosféru, a konkrétně v našem případě měly silný podíl na utváření obrazu Slováků v českých zemích a polské oblasti Podhalí. Narativy českého a polského tisku vycházely z dlouhodobějšího politického směřování. Předválečná kontinuita obrazu Slováků se výrazně promítala do jejich zobrazování během války (s výjimkou období tvrdé cenzury) - Slováci patří mezi slovanské národy, avšak zesilující maďarizace jim neumožňovala takový vývoj jako Polákům nebo Čechům. Podobnou kontinuitu narativu pak můžeme zaznamenat také v poválečném vývoji

v kontextu česko-slovenských vztahů, kdy panoval často nesoulad v otázkách spravování státu během předmnichovského období a v době komunistické totality.²⁵¹

²⁵¹ K tomu viz.: RYCHLÍK, Jan: *Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914-1992*, Praha 2015.

Seznam použitých pramenů a literatury

Dobový tisk:

Čech

Gazeta Podhalańska

Głos Narodu

Lidové noviny

Slovenské noviny

Venkov

Slovák

Publikované prameny:

Korespondence: T. G. Masaryk a slovenští činitelé [do r. 1918], ed. RYCHLÍK, Jan, Praha 2008.

Literatura:

BANDŽUCH, Tomáš: *Slovenské vize. Velká válka, krajané a představy o budoucím státu [1914-1918]*, Praha 2014.

BARON, Roman – MADECKI, Roman a kol.: *Česká polonistická studia: Tradice a současnost*, Praha 2014.

BEDNAŘÍK, Petr, JIRÁK, Jan, KÖPPLOVÁ; *Dějiny českých médií. Od počátku do současnosti*, Praha 2011.

CHLEBOWCZYK, Józef: *Procesy narodowotwórcze we wschodniej Europie Środkowej w dobie kapitalizmu*, Varšava 1975.

HÁJKOVÁ, Dagmar: „Naše česká věc“: *Češi v Americe za první světové války*, Praha 2011.

HÁJKOVÁ, Dagmar – HORÁK, Pavel: *Republika československá 1918-1939*, Praha 2018.

HÁLEK, Jan, MOSKOVIČ, Boris: *Nekončící příběh. (Historiografické) narativy vzniku Československa v proměnách času a prostoru (1918-1992/1993)*, Praha 2023.

Historický ústav SAV, kol.: *Mýty naše slovenské*, Bratislava 2005

HOLEC, Roman: *Poslední Habsburgovci a Slovensko*, Bratislava 2001.

HROCH, Miroslav: *Na prahu národní existence: touha a skutečnost*, Praha 1999.

- HRONSKÝ, Marián: *Boj o Slovensko a Trianon*, Bratislava 1998.
- HRONSKÝ, Marián: *Slovensko při zrode Československa*, Bratislava 1988.
- HRONSKÝ, Marián, PEKNÍK, Miroslav: *Martinská deklarácia. Cesta slovenskej politiky k vzniku Česko-Slovenska*, Bratislava 2008.
- HUDEK, Adam, KOPEČEK, Michal, MERVART, Jan, (eds): *Čechoslovakismus*, Praha 2019.
- HUTEČKA, Jiří: *Muži proti ohni: motivace, morálka a mužnost českých vojáků za Velké války 1914-1918*, Praha 2016.
- JAGIEŁŁO, Michał: *Slováci poľskými očami II. diel*, Nowy Targ 2014.
- KÁRNÍK, Zdeněk: *České země v éře První republiky. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*, Praha 2017.
- KLIMEK, Antonín: *Říjen 1918: vznik Československa*, Praha 1998.
- KODAJOVÁ, Daniela: *Slovenský ľud ako mýtus česko-slovenských vzťahov*, in: *Česko-slovenská historická ročenka 2008*, č. 1, Brno 2008.
- KONČELÍK, Jakub, VEČEŘA, Pavel, ORSÁG, Petr: *Dějiny českých médií 20. století*, Praha 2010.
- KOVÁČ, Dušan: *Dějiny Slovenska*, Praha 2007.
- KOVÁČ, Dušan: *Dějiny Slovenska: bez mýtů a legend*, Praha 2024.
- KOVÁČ, Dušan a kol.: *Slovensko v 20. storočí II. Prvá svetová vojna*, Bratislava, 2008.
- KOVÁČ, Dušan a kol.: *Slovensko v 20. storočí I. Na začiatku storočia 1901-1914*, Bratislava 2004.
- KOVTUN, Jiří: *Masarykův triumf. Příběh konce velké války*, Praha 1991.
- Kol.: *Kwestia polska w propagandzie w okresie pierwszej wojny swiatowej*, Poznań 2018.
- Kol.: *Kolektívne identity v strednej Európe v období moderny*, Bratislava 1999.
- KUČERA, Rudolf: *Život na příděl. Válečná každodennost a politiky dělnické třídy v českých zemích 1914-1918*, Praha 2013.
- KUČERA, Rudolf – KONRÁD, Ota: *Cesta z apokalypsy. Fyzické násilí v pádu a obnově střední Evropy 1914-1922*, Praha 2018.
- LIPTÁK, Ľubomír: *Slovensko ve 20. storočí*, Bratislava 1998.
- MANNOVÁ, Elena: *Minulosť jako supermarket? Spôsoby reprezentácie a aktualizácie dejín Slovenska*, Bratislava 2019.

MAXWELL, Alexander: *Choosing Slovakia. Slavic Hungary, the Czechoslovak Language, and Accidental Nationalism*, London 2009.

MICHELA, Miroslav: *Pod heslom integrity: slovenská otázka v politike Maďarska 1918-1921*, Bratislava 2009.

PICHLÍK, Karel: *Zahraniční odboj 1914-1918 bez legend*, Praha 1968.

KVOČÁKOVÁ, Lucie: *Cesta ke slovenskému mýtu. Konstrukce identity slovenské moderny v kontextu ideje čechoslovakismu*, Praha 2020.

RYCHLÍK, Jan: *Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914-1992*, Praha 2015.

RYCHLÍK, Jan: *Rozpad Rakouska-Uherska a vznik Československa*, Praha 2018.

ŘEZNÍK, Miloš: *Za naši a vaši svobodu. Století polských povstání (1794-1864)*, Praha 2006.

STEHLÍK, Michal: *Češi a Slováci 1882–1914. Nezřetelnost společné cesty*, Praha, 1999.

ŠEDIVÝ, Ivan: *Češi, české země a Velká válka*, Praha 2001.

ZAHRADNÍČEK, Tomáš: *Jak vyhrát cizí válku. Češi, Poláci a Ukrajinci 1914-1918*, Praha 2000.

ŽIGO, Pavel a kol.: *Kapitoly z dejín slovenskej kultúry*. Bratislava 2004.

ŽUPANIČ, Jan: *Rakousko-Uhersko a polská otázka za první světové války*, Praha 2006.